

YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ANAYASADAKİ DÜZENLENME BİÇİMİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR (*)

Tuncay BOZDOĞAN ()**

ÖZET

Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin meclis çalışmalarına herhangi bir baskı altında kalmadan katılmalarını, çalışmalarda serbestçe oy kullanabilmelerini, düşüncelerini özgürce ifade edebilmelerini sağlamak amacıyla tanınan bir parlamenter muafiyet türüdür. Milletvekillerinin meclis çalışmalarına etkin şekilde katılmaları, meclis çalışmalarında kullandıkları oyları, sarf ettikleri sözleri ve ileri sürdükleri düşünceleri dolayısıyla herhangi bir yaptırım baskısını hissetmemelerine bağlıdır. Sorumsuzluk bu anlamda mutlak nitelikte bir güvence oluşturur. Güvencenin sağlanabilmesi için anayasal düzenlemelerin net ve sorunsuz olması gerekir. Yasama sorumsuzluğunun, Anayasanın 83. maddesinde yasama dokunulmazlığı ile aynı madde içerisinde bir başlık altında düzenlenmesi, sorumsuzluk kapsamındaki oy, söz ve düşünceler bakımından madde metninde farklı vurgu ifadelerinin kullanılması, bunların meclis dışında tekrarı ve açıklanması konusunda Meclis tarafından yasaklayıcı karar alınabilmesinin (sınırlandırmanın) ölçü ve koşullarının net olarak belirlenmemiş olması, sorumsuzluk kapsamındaki sözlerin delil değerine ilişkin açık düzenleme yapılmaması ve yasama sorumsuzluğunun sorumluluk türleri bakımından kapsamının belirlenmesi temel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Makalemizde bu sorunlar, anayasadaki düzenlenme biçimi bakımından ele alınmış ve bunlara muhtelif yönlerden çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yasama Sorumsuzluğu, Yasama Dokunulmazlığı, Delil Değeri, Sorumsuzluğun İstisnası, Sınırlandırma.

(*) DOI: 10.33432/ybuhukuk.1832032 - Geliş Tarihi: 28.11.2025 - Kabul Tarihi: 06.01.2026.

(**) Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi;

Görev Yaptığı Kurum: Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, Ankara - Türkiye,

E-posta: tuncaybozdogan2007@gmail.com; Orcid: 0000-0003-1341-0028.

ISSUES ARISING FROM THE CONSTITUTIONAL REGULATION OF PARLIAMENTARY NON-LIABILITY

ABSTRACT

Parliamentary non-liability is a form of parliamentary privilege granted to members of parliament in order to ensure that they can participate in parliamentary proceedings without any pressure, freely cast their votes, and express their opinions openly. The effective participation of members of parliament in legislative activities depends on their not feeling under the threat or pressure of any sanction for the votes they cast, the words they utter, or the opinions they express during parliamentary proceedings. In this sense, parliamentary non-liability constitutes an absolute guarantee. For this guarantee to function properly, constitutional provisions must be clear and free from ambiguity. The regulation of parliamentary non-liability in article 83 of the 1982 Constitution gives rise to several fundamental problems. These include the regulation of parliamentary non-liability within the same article as parliamentary immunity under a single heading; the use of different emphases regarding votes, statements, and opinions within the scope of non-liability; the lack of clearly defined criteria and conditions for the Parliament's authority to prohibit or restrict the repetition and disclosure of such statements outside the legislature; the absence of explicit regulation concerning the evidentiary value of statements covered by non-liability; and the uncertainty surrounding the scope of non-liability in terms of types of legal responsibility. These issues have the potential to create significant theoretical and practical difficulties. In this article, these problems are examined with regard to their constitutional regulation, and various solutions are proposed from different perspectives.

Keywords

Parliamentary Non-liability, Parliamentary Immunity, Evidentiary Value, Exception to Non-liability, Restriction.

EXTENDED ABSTRACT

Constitutions are fundamental legal instruments that regulate the organs of the state, the relations among them, and the provisions aimed at safeguarding fundamental rights and freedoms, and they occupy the highest levels in the hierarchy of norms. The clarity and comprehensibility of constitutional provisions are of vital importance for the Constitution to duly perform its function of guaranteeing rights.

The manner in which parliamentary non-liability, a type of parliamentary privilege, is regulated under the 1982 Constitution is problematic in several respects. Parliamentary non-liability is a parliamentary privilege granted to members of parliament-the essential components of the legislative organ-with the aim of ensuring their participation in parliamentary proceedings without being subjected to any pressure or influence, enabling them to cast their votes freely in accordance with their conscience, and allowing them to express their views without restraint. The real participation of members of parliament in legislative activities depends on their ability to cast votes, make statements, and advance opinions during parliamentary proceedings without feeling constrained by the sanctions of any field of law. In this context, parliamentary non-liability provides members of parliament with absolute protection, shielding them from both criminal and civil liability for the votes they cast, the words they utter, and the opinions they express in the course of parliamentary proceedings.

The issues arising from the normative regulation of parliamentary non-liability are not limited to theoretical debates; they also lead to significant practical consequences in application. Above all, this situation renders uncertain the scope of parliamentary non-liability, which directly affects the criminal responsibility of members of parliament. The ambiguity surrounding the scope of parliamentary non-liability makes it debatable whether a member of parliament is protected against sanctions envisaged by different branches of law and exposes the member to serious risks in reflecting his or her free will in parliamentary activity as a representative of the people.

Parliamentary non-liability and parliamentary immunity, which constitute the two forms of parliamentary privileges, are regulated together under a single heading- "*parliamentary immunity*"- in Article 83 of the Constitution, and in a manner that does not adequately cover both types. This form of regulation renders controversial the extent of the cross-references made to the article and carries the potential to generate serious problems in practice.

The use of varying emphatic expressions in the constitutional regulation concerning votes, statements, and opinions falling within the scope of parliamentary non-liability, the absence of an explicit provision on their evidentiary value in political party dissolution cases, and the lack of a clear rule regarding the evidentiary relevance of statements made during parliamentary proceedings in relation to offences imputed to a member of parliament on the basis of other conduct, constitute issues that may have serious implications.

For parliamentary non-liability to fulfil its intended function of enabling members of parliament, it must apply not only to votes, words, and opinions expressed within the parliament, but also-provided that they relate to parliamentary proceedings-to statements made outside the parliamentary premises. Although this principle is generally adopted in the constitutional provision, the authority granted to the parliament to prohibit the repetition or disclosure outside parliament of votes, words, and opinions expressed in parliamentary proceedings-despite such a restriction not existing in earlier constitutions-does not appear compatible with the very purpose of parliamentary immunity. Instead of granting such a broad prohibitory power, the Constitution should set out clear principles and limits in a manner consistent with the nature of parliamentary non-liability.

Among the branches of law, criminal law undoubtedly imposes the most severe sanctions. Once it is correctly determined-using proper criteria-that a particular situation falls within the scope of parliamentary non-liability, it must be accepted that parliamentary non-liability protects the member of parliament across all branches of law (criminal and civil). Although the Constitution does not foresee any distinction among branches of law concerning the protection afforded by parliamentary non-liability, in practice it is accepted that members of parliament are not criminally liable for acts such as insult or threat occurring during parliamentary proceedings-acts that we consider would not fall within the scope of parliamentary non-liability-yet may still be subject to civil liability. This practice, which we consider erroneous, stems from the use of incorrect criteria when determining the scope of parliamentary non-liability. Once it is established-through proper criteria-that an act falls within the scope of parliamentary non-liability, the guarantee applies across all branches of law. In such a case, neither criminal liability nor civil liability may arise. To determine which acts fall within the scope of parliamentary non-liability, applying the criterion of parliamentary proceedings and legislative function, followed by an assessment under the principle of prohibition of abuse of rights, will lead to an accurate conclusion.

In this article, we examine the theoretical and practical issues arising from the normative constitutional regulation of parliamentary non-liability under systematic headings and propose various solutions to address these issues.

GİRİŞ

Devlet organizasyonları içerisinde *yasama, yürütme ve yargı* olmak üzere üç temel kuvvet (erk) bulunduğu kabul edilmektedir. Bu kuvvetler arasındaki ilişkiler, kuvvetlerin birbirlerini etkileme şekilleri, bir kuvveti temsil eden organın diğer kuvveti kullanan organın oluşumuna katkısı gibi hususlar, devlet kurumlarının işleyişi ve devletin siyasi otoritesi altında yaşayan insanların temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınabilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin gerçek anlamda güvence altına alınabilmesinde kuvvetlerin birbirlerini etkileme şekilleri belirleyici olmaktadır. Bir kuvveti kullanma konusunda kendisine yetki verilen organın, kendi alanı içerisinde kalan konularda evrensel hukuk ilkelerine göre belirlenen sınırlar çerçevesinde hareket edebilmesi gerekir. Bu kabule göre, yasama yetkisini kullanan yasama organının, evrensel hukuk kuralları çerçevesinde kendisine bırakılan alanda yasama fonksiyonunu tam ve etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için, asli unsurunu oluşturan milletvekilleri yönünden bazı koruyucu düzenlemeler yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu koruyucu hükümlerin amacı milletvekillerine *şahsi bir ayrıcalık* sağlayarak onları üst statüde konumlandırmak değildir. Bu ayrıksı hükümlerin amacı, milletvekillerinin yasama organı içerisindeki görevlerini herhangi bir etki ve baskı altında kalmadan özgürce yapabilmelerini sağlamaktır. İlk bakışta *eşitlik* ilkesine aykırı gibi görünen bu ayrıksı hükümlerin, milletvekillerinin yasama görevlerini, yasama fonksiyonunun esas ve ilkelere uygun şekilde yerine getirmelerini sağlayacak şekilde ve düzeyde tanımlanmış olmaları gerekir. Bu şekilde getirilen ayrıksı hükümler sayesinde milletvekillerinin yasama görevlerini gerektiği şekilde yapmalarına bağlı olarak ortaya çıkacak kamu yararının, ayrıksı hükümlerin eşitlik ilkesini zedelemesi nedeniyle ortaya çıkacak olan kamu zararından daha büyük olacağı ileri sürülmüştür¹.

Milletvekillerine, yasama organı olan parlamentonun asli unsuru olmaları nedeniyle tanınan ayrıksı hükümlerin adlandırılması konusunda uygulama ve doktrinde tam bir uyum bulunmadığı söylenebilir. Bu konuda “*yasama bağışk-*

¹ **Özbudun, Ergun** (2025) Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 25. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 372.

lıkları” teriminin², “*yasama bağımsızlığı*” teriminin³, “*parlamentar bağımsızlıklar*” teriminin⁴, bu terim ile birlikte “*parlamentar muafiyetler*” teriminin⁵ kullanıldığı görülmektedir. Milletvekillerine yönelik olarak yukarıda belirtilen gerekçelerle getirilen ayrıksı hükümlerin adlandırılması noktasında yazarlar arasında farklılık görülmekle birlikte, parlamenter muafiyetler olarak adlandırılan bu ayrıksı hükümlerin iki kavramı (yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı) kapsadığı konusunda bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Çalışmamızın çerçevesini, yasama sorumsuzluğunun anayasadaki düzenlenme biçiminden kaynaklanan sorunlar⁶ ile bu sorunlara dair çözüm önerileri oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle yasama sorumsuzluğunun kavramsal anlamı, huku-ki esası ve niteliği, yasama dokunulmazlığından farkları gibi konular ele alınacaktır. Kavramsal çerçeveye ilişkin açıklamalar yapıldıktan sonra; yasama sorumsuzluğu yönünden uygulamada karşılaşılan sorunlar, sorumsuzluğun anayasadaki düzenlenme şekli bağlamında incelenecek ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

² **Gözler, Kemal** (2020) Anayasa Hukukunun Genel Teorisi (Cilt 1), Güncellenmiş 2. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, s. 860; **İba, Şeref** (2018) Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 184; **Özcan, Hüseyin** (2006) Yasama Bağımsızlıkları, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 15.

³ **Gören, Zafer** (2020) Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 249; **Eren, Abdurrahman** (2025) Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar-Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş 7. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 775; **Fendoğlu, Hasan Tahsin** (2025) Anayasa Hukuku (Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku), 2025 Değişikliği Yapılmış 12. Basım, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 715.

⁴ **Anayurt, Ömer** (2025) Anayasa Hukuku: Genel Kısım, Güncellenmiş 8. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 704.

⁵ **Tunç, Hasan** (2019) Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, s. 173.

⁶ Yasama sorumsuzluğunun, Anayasanın 83. maddesinde yasama dokunulmazlığı ile aynı madde içerisinde ancak her iki parlamenter muafiyet türünü kapsamayan bir başlık altında düzenlenmesi, sorumsuzluk kapsamındaki oy, söz ve düşünceler bakımından madde metninde farklı vurgu ifadelerinin kullanılması, bunların meclis dışında tekrarı ve açıklanması konusunda meclis tarafından yasaklayıcı karar alınabilmesinin (sınırlandırmanın) ölçü ve koşullarının net olarak belirlenmemiş olması, sorumsuzluk kapsamındaki sözlerin delil değerine ilişkin açık düzenleme bulunmaması ve yasama sorumsuzluğunun sorumluluk türleri bakımından kapsamının belirlenmesi gibi hususlar sorunlu temel konular olarak ele alınabilir.

I. YASAMA SORUMSUZLUĞU

A. KAVRAM, TANIM, HUKUKİ ESAS VE NİTELİĞİ

Demokratik esas ve usullere uygun şekilde yapılan seçimler sonucu belirlenen ve yasama organını oluşturan milletvekillerinin, tam manasıyla temsil görevini yerine getirebilmeleri için diğer erklerin özellikle de yürütme erkinin “*engelleme amacı*” taşıyan müdahalelerine karşı korunması ihtiyacından doğan parlamenter muafiyetlerin alt kavramı olan *yasama sorumsuzluğu* genel olarak, milletvekillerinin yasama çalışmaları ile ilgili olarak yasama organı içerisinde veya yasama çalışmasının gerçekleştirildiği başka yerlerde kullandıkları oylardan, sarf ettikleri sözlerden, ileri sürdükleri düşüncelerinden dolayı hukuki ve cezai olarak sorumlu tutulamayacaklarını ifade eder. Bu muafiyet, milletvekiline düşünce özgürlüğü ve oy serbestliği tanır⁷. Yasama çalışmaları kapsamında kalması kaydıyla fiziki mekân farkı bulunmaksızın milletvekilinin oy, söz ve düşüncelerinden dolayı sorumlu tutulamamasını güvence altına alır.

Yasama yetkisini üstlenen yasama organının bu fonksiyonunu yerine getirebilmesi, kendisini oluşturan milletvekillerinin hiçbir etki ve baskı altında kalmadan yasama faaliyetlerine etkin bir şekilde katılmaları, özgürce düşüncelerini açıklayarak savunabilmeleri, parlamentoda yapılan oylamalarda bağımsız şekilde tercihlerine göre oylarını kullanabilmeleri, bu şekilde kullandıkları oylardan, açıkladıkları düşüncelerden, konuşmalarından ve katıldıkları yasama faaliyetlerinden dolayı sorumlu tutulmamaları ile mümkün olabilir. Bu bakımdan yasama sorumsuzluğu, meclis çalışmalarına katılan milletvekillerinin, muhtelif hukuk disiplinleri tarafından öngörülen yaptırımların baskısı altında kalmamasını sağlamayı amaçlar.

Yasama sorumsuzluğu, parlamentoların doğuşu ile eşzamanlı olarak bir anayasa hukuku kavramı şeklinde ortaya çıkmakla birlikte milletvekillerinin yasama çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerinden dolayı sorumluluklarının (cezai-hukuki) bulunmadığı yönünde ayrık hükümler içermesi nedeniyle ceza hukuku ve özel hukuk ile yakın bir ilişki içinde bulunur.

⁷ Anayurt, s. 706.

Milletvekilleriine tanınan yasama sorumsuzluğunun, *şahsi ayrıcalık* olarak algılanmaması ve halk tarafından kabul edilebilir olması için yasama fonksiyonunun gerektiği gibi işleyebilmesini sağlayacak düzeyde ve ölçüde olması gerekir. Bu düzeyi aşacak şekilde tanınan muafiyetlerin, genel kabul görmesi mümkün olmayacak, eşitlik ilkesine aykırı oldukları düşüncesi oluşacak ve bu muafiyetler toplum tarafından şahsi bir ayrıcalık olarak algılanacaktır. Ayrıca anayasal düzenlemelerin toplumun farklı kesimlerinin görüş ve katkısının alınması sırasında belirlenecek mutabakat ilkelerine uygun olarak yapılmasının, bu düzenlemelerin toplum nezdindeki meşruluk düzeyini artırdığı ve toplum tarafından daha kolay benimsendiği⁸ hususları, yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemeler bakımından da öncelikle dikkate alınmalıdır.

Yasama sorumsuzluğu ile milletvekillerinin düşünce hürriyeti garanti altına alınmaktadır⁹. Yasama sorumsuzluğunun bu şekilde milletvekilini ilgilendiren bir yönü bulunduğu kadar milletvekilini seçen ve parlamentoya gönderen seçmenlere bakan bir yönü de bulunmaktadır. Yasama sorumsuzluğunun seçmenlere bakan yönü; onların ihtiyaç ve beklentilerinin tam, etkin ve tüm gerçekliği ile parlamentoya yansıtılmasıdır. Bu bakımdan yasama sorumsuzluğu mutlak nitelikte olup Meclis, sorumsuzluk koşullarının gerçekleştiği bir durumda milletvekilinin sorumluluğunun doğacağını kabul edemez. Milletvekili yasama sorumsuzluğu kapsamında kalan eylemleri nedeniyle görev süresi bittikten sonra da sorumlu tutulamaz. Hukuki esasının bir sonucu olarak milletvekilinin yasama sorumsuzluğunun sağladığı güvenceden feragat etmesi de mümkün değildir.

Yasama sorumsuzluğu, 1982 Anayasası'nın 83. maddesinde "*Yasama Dokunulmazlığı*" başlığı altında "*yasama dokunulmazlığı*" ile birlikte düzenlenmiştir¹⁰. Bu düzenlemede; *Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin, Meclis çalışmalarında*

⁸ **Erdem, Fazıl Hüsnü** (2002) "Türkiye'de Anayasa Sorunu ve Anayasal Arayışların Patolojisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme", Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, S. 5, ss. 80-97, s. 92; (Aynı makale: **Erdem, Fazıl Hüsnü** (2012) 1982 Anayasasının Analizi, Ankara, Orion Kitabevi, ss. 9-38, s. 29.)

⁹ **Keskinsoy, Ömer** (2007) Yasama Sorumsuzluğu, 1. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 80.

¹⁰ Parlamenter muafiyetler, temel olarak yasama sorumsuzluğunu ve yasama dokunulmazlığını ihtiva etmesine rağmen bu kavramının gerek doktrinde gerekse pozitif hukuk metinlerinde

rındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclis tarafından başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamayacakları açıkça ifade edilmiştir. Bu düzenlemeye göre yasama sorumsuzluğunun kapsamına milletvekillerinin meclis çalışmalarındaki oy ve sözleri ile mecliste ileri sürdükleri düşünceleri girmektedir. O oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclis tarafından alınmış aksine bir karar yoksa bunları “Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmak” şeklindeki fiiller de aynı şekilde yasama sorumsuzluğunun kapsamında kalmaktadır.

Yasama sorumsuzluğunun hukuk düzeni içerisindeki niteliğinin (*şahsi cezasızlık nedeni-hukuka uygunluk nedeni*) belirlenmesi, yasama sorumsuzluğuna bağlanacak hukuki sonuçları da doğrudan etkiler. Yasama sorumsuzluğunun ortaya çıkış gerekçeleri ve amacı dikkate alındığında hem cezai hem de hukuki (tazminat) sorumluluğu kapsamı gerekir. Yasama sorumsuzluğunun cezai sorumluluk kapsamındaki hukuki statüsünün belirlenmesi, bu kurumun *hukuka uygunluk nedeni* mi yoksa *şahsi cezasızlık nedeni* mi olduğunun tespit edilmesi ile gerçekleşir.

Ceza hukukunda hukuka uygunluk nedenleri, “*hukuka aykırılığı ortadan kaldıran nedenler*”¹¹ veya “*hukuka aykırılığın oluşumunu önleyen nedenler*” olarak da adlandırılabilir¹². Hukuka uygunluk nedenleri, eylemin başlangıcından itibaren hukuk düzenine uygun bir şekilde doğmasını, hukuk düzeni ile herhangi bir çelişki barındırmadan varlık kazanmasını sağlayan nedenlerdir. Hukuka uygunluk nedenleri; kanunun hükümlerini yerine getirme, amirin emrinin yerine getirilmesi,

adlandırılması konusunda tam bir uyum sağlanamadığı söylenebilir. Bu uyumsuzluk 1982 Anayasası’na da yansımış ve kavramlar net olarak ortaya konulamamıştır. 1982 Anayasası’nın 83. Maddesinde “*Yasama Dokunulmazlığı*” başlığı altında “*yasama sorumsuzluğu*” ve “*yasama dokunulmazlığı*” olmak üzere esasında birbirinden farklı iki konu düzenlenmiştir. Madde başlığının belirttiğimiz eleştiri kapsamında her iki kavramı da kapsayacak şekilde *parlamentar muafiyetler, parlamenter bağışıklıklar* veya *yasama bağışıklıkları* olarak belirlenmesi daha doğru olurdu.

¹¹ Centel, Nur/Zafer, Hamide/Çakmut, Özlem (2023) Türk Ceza Hukukuna Giriş, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 12. Bası, İstanbul, Beta, s. 310.

¹² İçel, Kayhan (2014) Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yenilenmiş 6. Bası, İstanbul, Beta, s. 279- 280.

meşru müdafaa, zorda kalma, ilgilinin rızası ve hakkın kullanılmasıdır. Hukuka uygunluk nedenlerinin varlığı halinde eylem, hukuk düzeni ile tam uyumlu bir niteliğe bürünerek, hukuk düzeni içerisinde meşru bir eylem olarak kabul edildiği için bu eylemden dolayı fail aleyhine herhangi bir sonuç ve sorumluluk doğmaz. *Şahsi cezasızlık nedeni* ise suçun işlenmesi anında mevcut olup sadece eylemi gerçekleştiren kişinin cezalandırılmaması sonucunu doğuran şahsa bağlı sebeplerdir. Şahsi cezasızlık sebebi, suç veya eylemdeki hukuka aykırılığı ortadan kaldırmaz.

Yasama sorumsuzluğunun niteliği konusunda doktrinde ağırlıklı görüş, yasama sorumsuzluğunun şahsi (kişisel) bir cezasızlık nedeni olduğu ve eylemin hukuka aykırılığının ortadan kalkmadığı yönündedir¹³. *Şahsi cezasızlık nedeni*, suçun işlenmesi anında mevcut olup, sadece eylemi gerçekleştiren kişinin cezalandırılmaması sonucunu doğuran şahsa bağlı sebeplerdir. Şahsi cezasızlık sebebinin varlığına rağmen eylem, hukuk âleminde hukuka aykırı olma niteliğini muhafaza eder. Şahsi cezasızlık nedeni hangi fail yönünden mevcut ise sadece o fail bu nedenden istifade eder ve cezalandırılmaz¹⁴. Şahsi cezasızlık nedeni diğer şerikler bakımından etkili olmaz. Bu görüş, eski kaynaklarda “*Beraat Sebebi Nazariyesi*” olarak adlandırılmıştır¹⁵. Yasama sorumsuzluğunun, şahsi cezasızlık

¹³ Centel/Zafer/Çakmut, s. 129; Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksız Pınar (2024) Ceza Genel Hukuku (Temel Bilgiler), Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 15. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 130; Koca, Mahmut/Üzülmüş, İlhan (2025) Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 18. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 382; Özgenç, İzzet (2025) Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 21. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 754; İçel, s. 183; Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir (1994) Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım Cilt. 1, Yeniden Gözden Geçirilmiş 11. Bası, İstanbul, Beta, s. 269; Artuk, M. Emin/Gökçen Ahmet/Alşahin, M. Emin/Çakır, Kerim (2025) Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 19. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, s. 213; Hakeri, Hakan (2024) Ceza Hukuku Genel Hükümler/Temel Bilgiler, 21. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, s. 71; Keskinsoy, s. 82; Birtürk, Fatih (2016) Ceza Hukuku Genel Hükümler, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, s. 95-96; Soyaslan, Doğan (2016) Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncelleştirilmiş 6. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 121.

¹⁴ Ercan, İsmail (2011) Ceza Hukuku (Genel Hükümler-Özel Hükümler), Genişletilmiş ve Güncellenmiş 6. Baskı, İstanbul, XII Levha, s. 121-122.

¹⁵ Kırathı, Metin (1961) Parlamenter Muafiyetler-Bizde ve Yabancı Memleketlerde-, Ankara, Sevinç Matbaası, s. 30-33. (Yazar bu görüşe katılmaktadır.)

nedeni olarak kabul edilmesinin önemli sonuçlarından birisi de milletvekilinin yaptığı bu eylemlerin hukuka aykırılık vasfı devam edeceği için eyleme muhatap olan ve eylemden etkilenen kişinin bu duruma bağlanan sonuçlardan yararlanabilmesidir. Örneğin milletvekilinin yasama sorumsuzluğu kapsamında kalan eylemleri, başkaları açısından haksız tahrik nedeni sayılarak cezada indirim nedeni olarak kabul edilebilecektir¹⁶.

Yukarıda belirttiğimiz görüşün yanında, “*yasama sorumsuzluğu durumunda eylemin, sadece ceza hukuku düzenine değil, tüm hukuk düzenine uygun olduğu*”¹⁷ şeklinde yaklaşımı kabul eden diğer bir görüş de bulunmaktadır. Yasama sorumsuzluğunun, kapsamındaki eylemlerin hukuka aykırılığını ortadan kaldırdığını, eylemi meşru hale getirdiğini savunan bu görüş ise eski kaynaklarda “*Meşruiyet Sebebi Nazariyesi*” olarak adlandırılmıştır¹⁸. Bu görüşe göre yasama sorumsuzluğu, eylemi hukuka uygun hale getirdiği için, bu eylem faili aleyhine herhangi bir sonuç doğurmaz. Yasama sorumsuzluğunun hukuka uygunluk nedeni olduğu yönündeki bu görüş doktrinde pek karşılık bulmamıştır.

Biz de yasama sorumsuzluğunu, doktrinde ağırlıklı olan görüş doğrultusunda *hukuka uygunluk nedeni* olarak değil, *şahsi cezasızlık nedeni* olarak görmektediriz. Ceza hukukunda hukuka uygunluk nedenleri 5237 Sayılı TCK’nın İkinci Bölümünde, *Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler* başlığı altında düzenlenmiştir¹⁹. Bu nedenler arasında yasama sorumsuzluğuna yer

¹⁶ İçel, s. 183.

¹⁷ **Hafizoğulları, Zeki/Özen, Muharrem** (2021) Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı (Tıpkı Basım), Ankara, US-A Yayıncılık, s. 50; **Hafizoğulları, Zeki/Özen, Muharrem** (2025) Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar, Genişletilmiş, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 9. Baskı, Ankara, US-A Yayıncılık, s. 244. (Bu son eserde yazarlar; hakaret suçu yönünden hukuka uygunluk nedenlerini ele alırken “*Yasama faaliyeti cümlesinden olarak Milletvekillerinin başkalarının onur şeref ve saygınlığına dokunan bir davranışta bulunmaları halinde, fiil hakaret ve sövme suçunu oluşturmaz*” ibaresini kullanarak yasama sorumsuzluğunu hukuka uygunluk nedeni olarak görmüşlerdir.)

¹⁸ **Kıratlı**, s. 29-33. (Yazar bu görüşe değil, yukarıda belirtilen “*Beraat Sebebi Nazariyesi*” görüşüne katılmaktadır.)

¹⁹ Türk Ceza Kanunu’nda bu bölümde hukuka uygunluk nedenlerinin yanında hukuka uygunluk nedeni olamayan bazı kurumlara da yer verilmek suretiyle bu şekilde bir düzenleme ya-

verilmemiştir. Hukuka uygunluk nedeninin varlığı halinde eylem, hukuk düzeni ile tüm yönlerden uyum içerisinde doğar. Eylem hukuka uygun ise, hiçbir hukuk alanı yönünden faili aleyhine sonuç doğurmaz. Yasama sorumsuzluğu kapsamındaki eylemlerin ise haksızlık içeriği yönünden hukuk düzeniyle çatışma halinde oldukları kabul edilmekle birlikte suç politikası ve ceza adaleti gereğince kanun koyucu bu eylemleri müeyyideye tabi tutmama yolunu seçmiştir. Yasama sorumsuzluğuna konu eylemin ise haksızlık vasfı ve içeriği halen devam etmektedir²⁰. Bu nedenle yasama sorumsuzluğu hukuka uygunluk nedenleri alanında değil, cezalandırılabilme nedenleri alanında değerlendirilmelidir²¹. Yasama sorumsuzluğunda sadece eylemin cezalandırılması ortadan kalkmaktadır²².

pılması ve bu başlığın kullanılması yerine karışıklığa neden olunmaması bakımından hukuka uygunluk nedenleri için ayrı bir başlıkta düzenleme yapılmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

²⁰ Koca/Üzülmez, s. 857-858.

²¹ Yasama sorumsuzluğu bir hukuka uygunluk nedeni olmadığı için milletvekilinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki söz ve düşüncelerini ileri sürüş biçimi, Meclisin saygınlığını ve çalışma düzenini bozacak düzeyde olur ise bu durumda milletvekili hakkında İçtüzükte yer alan disiplin hükümlerinin uygulanması mümkündür. Bu bakımdan yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin disiplin sorumluluğunu kapsamamaktadır. Bkz.; **Anayurt**, s. 709; **Özbudun** (2025) s. 373. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, milletvekili hakkında disiplin cezası verilmesini, özellikle arz eden bazı durumlarda ifade özgürlüğünün ihlali olarak görmektedir. Örneğe konu olayda; bir milletvekiline, TBMM’de 13/12/2017 tarihinde, 2018 bütçe görüşmeleri sırasında partisi adına söz aldıktan sonra saf ettiği sözler ve gösterdiği tavırlar nedeniyle İçtüzüğün ilgili maddeleri çerçevesinde, iki birleşim süresince meclisten geçici olarak çıkarma ve parasal kesinti yapılması şeklinde disiplin cezasının uygulanmıştır. İlgili milletvekili, kendisine disiplin cezası verilmesine dayanak olan İçtüzük hükümlerinin belirsiz ve öngörülemez olduğunu ileri sürerek ifade özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesiyle konuyu 08/05/2018 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşımıştır. İkinci Bölüm, başvuruyu kabul edilebilir bulmuş ve İçtüzüğün disiplin cezalarına esas alınan 161. maddesinin 3 numaralı bendi ile 163. maddesinin 5. fıkrasının, ifade özgürlüğünü sınırlayacak normlarda sözleşmenin 10. maddesinin 2. fıkrası gereğince aranan açıklık ve öngörülebilirlik koşullarını sağlamadığını vurgulamıştır. Ayrıca ihtilaf konusu müdahalenin, sözleşmenin 10. maddesinin 2. fıkrası anlamında “kanunla öngörülmediğine” ve bu nedenle sözleşmenin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. AİHM, Baydemir/Türkiye, Başvuru No: 23445/18, T. 13/06/2023. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu kararından önce söz konusu İçtüzük hükümleri, açılan bir iptal davası sonucunda yukarıda belirtilenlere benzer gerekçelerle, Anayasa Mahkemesi tarafından kısmen iptal edilmiştir. AYM, E. 2017/162, K. 2018/100, 17/10/2018.

²² Fendoğlu, s. 717.

B. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ŞARTLARI, ÖZELLİKLERİ VE YASAMA DOKUNULMAZLIĞINDAN FARKLARI

Yasama sorumsuzluğu, doğuşu ve gelişim süreci itibarıyla yasama organını teşkil eden milletvekillerinin parlamentodaki çalışmalara katılarak, herhangi bir baskı ve etki altında kalmaksızın düşüncelerini özgürce ifade edebilmelerini ve oylarını kullanabilmelerini sağlama ihtiyacından ortaya çıkan bir kavram olduğu için yasama sorumsuzluğundan faydalananabilmenin öncelikli ve *ilk şartı* milletvekili olmaktır. Yasama sorumsuzluğu istisnai durumlar haricinde milletvekillerine tanınan bir muafiyettir. Milletvekili ise; parlamenter, mebus, vekil, üye olarak da adlandırılabilen, demokratik rejimlerde yasama organı nezdinde halkı temsil etmek üzere yine halk tarafından seçilen kişilerdir²³.

Yasama organını oluşturan milletvekillerine yasama sorumsuzluğunun tanınmış olması, halkın iradesinin parlamentoya tam olarak yansımalarının sağlanmasına hizmet ettiği kadar, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına da hizmet eder. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için egemenliğin yansımaları olan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin farklı organlar eliyle kullanılması, bunların tek bir organ üzerinde birleşmemesi gerektiği hususu günümüzde genel olarak kabul görmektedir. Bu açılarından yasama organının, yürütme organının kendisine müdahale etmesini engelleyecek güvence ve denetim araçlarıyla donatılması şarttır. İşte bu noktada yasama sorumsuzluğu, önemli araçlardan ve güvencelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmenin ikinci şartı; milletvekiline isnat edilen durumun/eylemin (oy, söz ve düşünce açıklamasının) meclis çalışmalarıyla ilgili olmasıdır. Yasama organının çalışmaları ile ilgili olmayan hususlarda milletvekilinin yasama sorumsuzluğundan yararlanmasından bahsedilemez.

Yasama sorumsuzluğunun kapsamını belirlerken kullanılacak temel kıstas, milletvekilinin fiilinin yasama görev ve fonksiyonu ile ilgili olup olmadığıdır²⁴.

²³ **Neziroğlu, İrfan** (2008) Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 325.

²⁴ **İba** (2018) s. 185.

Yasama sorumsuzluğunun kapsamının mekânlar ve fiziksel sınırlar ile tayin edilmesine gerek olmadığı²⁵ gibi, bu tarz bir yaklaşım biçimi yasama sorumsuzluğu uygulamaları bakımından doğru neticeler de vermeyecektir. Dolayısıyla sadece meclis çatısı altındaki faaliyetler değil, yasama fonksiyonunun yerine getirilmesi için icra edilen ve lüzumlu olan tüm faaliyetler nerede gerçekleşirse gerçekleşsin Meclis çalışması olarak kabul edilmelidir²⁶. Yasama sorumsuzluğunun mevcudiyeti, meclis çalışmaları ile irtibatlı olarak açıklanırken yalnız meclisin fiziksel sınırlarını ve mekânsal yapılarını esas almak, yasama sorumsuzluğunun kapsamını aşırı sınırlayacağı için yasama sorumsuzluğunun mahiyetine ve varlık amacına aykırı bir sonuç doğurur.

Yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmenin üçüncü şartı; meclis çalışmaları ile ilgili faaliyetin *oy, söz ve düşünce açıklaması* biçiminde olmasıdır. Bir faaliyet veya durumun, meclis çalışmaları ile ilgili olduğu belirlendikten sonra yasama sorumsuzluğu kapsamında kalması için bu faaliyet veya durumun Anayasanın 83. maddesindeki düzenlemeye göre “oy”, “söz” veya “*düşünce açıklaması*” şeklinde olması gerekir. Bunların dışında kalan fiillerden dolayı milletvekilinin yasama sorumsuzluğu bulunmaz²⁷. Yasama dokunulmazlığına ilişkin şartlara bakıldığında ilk söylenebilecek husus, milletvekilinin oy, söz ve düşünce açıklaması biçiminde olmayan fiillerinin yasama sorumsuzluğu güvencesinden yararlanamayacağıdır²⁸. Bu bağlamda örneğin milletvekilinin söz ve düşünce açıklaması niteliği taşımadığı aşıkâr olan, fiili saldırı içeren kasten yaralama ve kasten öldürme gibi eylemleri nerede işlenirse işlensin yasama sorumsuzluğunun kapsamının dışında kalacaktır²⁹. Çünkü yasama sorumsuzluğundan fayda-

²⁵ Kıratlı, s. 49.

²⁶ Tunç, s. 175.

²⁷ Gözler, Kemal (2021) Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş, Düzeltilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, s. 593-594.

²⁸ “Oy, söz ve düşünce açıklaması” yoluyla işlenmeyen hiçbir eylemin, meclis çalışmaları sırasında gerçekleşmiş olsa bile yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilemeyeceği görüşü için bkz.; Gören, s. 252.

²⁹ İba, Şeref (2025) Parlamento Hukuku, Güncellenmiş 10. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 87; İba (2018) s. 186; Neziroğlu, s. 447; Özbudun (2025) s. 372.

lanabilmek için anayasanın öngördüğü şekli koşulları dahi sağlayamayan bu fiiller, doğrudan doğruya, “*kişilerin yaşam hakkına*” ve “*vücut bütünlüğü-ne/dokunulmazlığına*” haksız bir saldırı teşkil eder. Bu bakımdan da yasama sorumsuzluğunun sağladığı hukuksal güvencenin kapsamı dışında kalır.

Meclis çalışmalarında sık şekilde karşılaşılan durumlardan birisi şüphesiz oylamadır. Meclis çalışmalarındaki işlemlerin sonuçlanarak kesinleşebilmesi için bu işlemlerin kabul edilmesi veya reddedilmesi gerekir³⁰. Sözlük anlamı; “*Seçimlerde kişilerin seçmek için kullandıkları işaret*”³¹ olarak belirtilen “oy” kelimesi, herhangi bir durum, olay veya seçenek karşısında kişinin tercihinin ifade eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün 139 ve devamı maddelerinde oylama türleri ve oylama esaslarına ilişkin kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede yapılan oylamalarda milletvekillerinin tercihlerini yansıtan oylarının tamamı yasama sorumsuzluğu kapsamında kalır.

Milletvekillerinin meclis çalışmalarındaki sözleri de yasama sorumsuzluğunun kapsamındadır. Milletvekillerinin meclis çalışmalarına katılarak çalışma konusu hakkında kendi fikirlerini ifade edebilmelerinin en kısa yolu, konu hakkında konuşmak ve söz söylemektir. Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerine meclis çalışmaları sırasında tam bir özgürlük ortamında söz söyleme ve bunlardan dolayı sorumlu tutulmama olanağı sunar.

Anayasa’daki düzenlemeye göre yasama sorumsuzluğu kapsamında kalan diğer bir durum da milletvekilinin mecliste ileri sürdükleri *düşünceleridir*. Düşünce, belli bir konu hakkında insanın zihninde ve iç dünyasında oluşan bir kanaati ve yaklaşımı ifade eder. Düşünce, dış dünyaya aktarılmadığı müddetçe bir etki ve sonuç doğurmaz. Bu nedenle meclis çalışmalarına katılan milletvekillerinin önlerine gelen konu hakkındaki düşüncelerini özgür bir şekilde ileri sürmesi ve diğer vekillere aktarabilmesi gerekir. Bu nedenle milletvekilleri, meclis çalışmaları ile ilgili olmak kaydıyla ileri sürdükleri düşüncelerinden dolayı sorumlu tutulamazlar.

³⁰ Özcan, s. 64-65.

³¹ Yılmaz, Ejder (2023) Hukuk Sözlüğü, Yenilenmiş 11. Baskı, Ankara, Yetkin Basımevi, s. 1080.

Yasama sorumsuzluğunun şartlarına ilişkin yukarıdaki açıklamaların akabinde çalışma konumuzu ilgilendirdiği ölçüde yasama sorumsuzluğunun özel-liklerine ve diğer parlamenter muafiyet türü olan yasama dokunulmazlığından farklarına kısaca değinmek, çalışma konumuzun bütünlüğü bakımından faydalı olacaktır.

Hukuki esası ve tanımı yukarıda belirtilen yasama sorumsuzluğundan farklı bir hukuki güvence öngören yasama dokunulmazlığı, istisnai durumlardan birisi gerçekleşmeden veya Meclisin dokunulmazlığın kaldırılması yönünde bir kararı bulunmadan milletvekilinin yasama çalışmalarına kısa süreli de olsa fiziksel olarak katılımını engelleyici nitelikteki *tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanma* gibi hareket serbestisini kısıtlayan ceza muhakemesi hukuku işlemlerine tabi tutulamamasını sağlayan bir muafiyettir.

Yasama sorumsuzluğu milletvekilinin yasama görevi ile ilgili olarak tanınan bir muafiyet türü iken yasama dokunulmazlığı daha çok milletvekillerinin yasama faaliyetleri dışındaki eylemleri ve özel hayatından kaynaklanan kişisel isnatlardan dolayı gündeme gelir³².

Yasama sorumsuzluğunun mutlak nitelikte olduğu yani sorumsuzluk kapsamındaki oy, söz ve ileri sürülen düşünceler bakımından milletvekilinin cezai veya hukuki bir sorumluluğu bulunmadığı kabul edilmekle birlikte yasama dokunulmazlığı sorumsuzluk gibi bir sonuç doğurmaz ve mutlak nitelikte değildir. Diğer bir ifadeyle yasama dokunulmazlığı milletvekiline isnat edilen durumun esasını çözmez ve etkilemez. Yasama dokunulmazlığı sadece yapılan isnat nedeniyle milletvekili hakkında bazı ceza muhakemesi işlemlerinin meclis kararı olmaksızın yapılamaması gibi geçici bir sonuç doğurur. Yasama dokunulmazlığının infaz hukukunu ilgilendiren yönünü ise seçilmeye engel olan suçlar dışındaki bir suçtan dolayı milletvekilinin mahkûm olması halinde cezanın infazının, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılması oluşturur³³.

³² Soyaslan, s. 120-121.

³³ Milletvekilinin seçilmeye engel bir suçtan dolayı verilen mahkûmiyet hükmünün kesinleşmesi durumunda, bu husustaki mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesi ile milletvekilliği sıfatı düşer (AY-m.84/2).

Yasama sorumsuzluğu, niteliği gereği milletvekillerine sürekli bir muafiyet sağlar. Yasama sorumsuzluğu kapsamındaki eylemlerinden dolayı milletvekili, bu sıfatı kalktıktan sonra da yasama sorumsuzluğunun sağladığı korumadan yararlanır³⁴. Yasama dokunulmazlığının sağladığı koruma ise eylemin esasına yönelik olmayıp geçici niteliktedir.

Yasama sorumsuzluğunun sağladığı koruma sürekli nitelikte olduğu için herhangi bir şekilde kesintiye uğramaz. Bir başka ifadeyle milletvekilinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki oy, söz ve düşüncelerinden dolayı sorumlu olduğu yönünde sonradan meclis tarafından bir karar alınamaz. Yasama dokunulmazlığının ise meclis tarafından kaldırılması mümkün olduğu gibi milletvekilliği sıfatının sona ermesiyle birlikte dokunulmazlık kendiliğinden ortadan kalkar.

Yasama sorumsuzluğunun herhangi bir istisnası yoktur. Milletvekili anayasada belirtilen esaslar dâhilinde yasama sorumsuzluğunun kapsamına giren oy, söz ve ileri sürdüğü düşüncelerden dolayı yasama sorumsuzluğundan mutlak surette istifade eder. Yasama dokunulmazlığı yönünden ise anayasada “*Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar*” şeklinde iki istisna öngörülmüştür (AY-m.83/2.). Bu istisnaların gerçekleşmesi durumunda milletvekili hakkında yasama dokunulmazlığı söz konusu olmayacak ve tüm ceza muhakemesi hukuku işlemleri yapılabilecektir.

Yasama sorumsuzluğu ile yasama dokunulmazlığı genel kabul gördüğü üzere kamu düzeninden olup milletvekili kendi rızasıyla yasama sorumsuzluğundan vazgeçemeyeceği gibi yasama dokunulmazlığından da vazgeçemez. Kamu düzeninden oldukları için Cumhuriyet Başsavcılıkları ve Mahkemeler bu kurumları re’sen yani tarafın ileri sürmesine gerek kalmadan kendiliğinden dikkate almak zorundadır.

³⁴ Anayurt, s. 707.

II. KARŞILAŞILAN SORUNLAR BAKIMINDAN YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ANAYASADAKİ DÜZENLENME ŞEKLİNİN PRATİK VE NORMATİF YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yasama sorumsuzluğunun 1982 Anayasası'ndaki düzenlenme şeklinin, karşılaşılan sorunlar bakımından pratik (uygulama) ve normatif yönden değerlendirmesini yapabilmek ve konumuza giriş yapabilmek bakımından çalışmamızın birinci bölümünde yasama sorumsuzluğu kavramsal olarak açıklanmaya çalışılmış, yasama sorumsuzluğunun hukuki esas ve niteliğine, şartlarına, özelliklerine ve yasama dokunulmazlığından farklarına değinilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde ise bir yandan yasama sorumsuzluğunun Anayasa'daki düzenlenme şeklinin, normatif olarak yani kanun koyma tekniği yönünden değerlendirmesi yapılırken diğer yandan da bu düzenleme şeklinin uygulamada hangi çelişki ve sorunlara neden olduğu konu bütünlüğü içerisinde ortaya konulmaya ve bu hususlarda çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda belirttiğimiz çerçeve içerisinde yapacağımız değerlendirmelerin, konu bütünlüğünü sağlamak bakımından bazı alt başlıklar kapsamında ele alınması uygun olacaktır.

A. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ANAYASADAKİ DÜZENLEME ŞEKLİ

Anayasa yapıcılar, ülkemizde genel olarak parlamenter muafiyetleri, bir başlık altında tek madde içerisinde düzenleme eğilimi göstermişlerdir³⁵. Parlamenter muafiyetlerin, tüm türleri kapsayacak bir başlık altında tek bir madde şeklinde düzenlenmesi mümkün olmakla birlikte, bugüne kadar yapılan düzenlemelerdeki madde başlığı seçimleri parlamenter muafiyetlerin tamamını kapsayacak biçimde yapılmamıştır. 1982 Anayasası'nın 83. maddesi "Yasama Dokunulmazlığı" başlığını taşımakta ise de madde kapsamında parlamenter muafiyetlerin iki alt kavramı olan *yasama sorumsuzluğu* ve *yasama dokunulmazlığı* bir-

³⁵ 1924 Anayasasında madde başlıkları kullanılmadığı için parlamenter muafiyetler olan yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı aynı madde (17. Madde) içerisinde madde başlığı olmadan, 1964 Anayasası'nda "Yasama Dokunulmazlığı" başlığı altında aynı madde (79. Madde) içerisinde, 1982 Anayasası'nda "Yasama Dokunulmazlığı" başlığı altında aynı madde (83. Madde) içerisinde düzenlenmiştir.

likte düzenlenmiştir. Yasama sorumsuzluğu, maddenin ilk fıkrasında düzenlenmiş iken maddenin diğer fıkraları ise yasama dokunulmazlığına ilişkindir.

Yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığının Anayasa'daki düzenlenme şekli, her şeyden önce kanun ve anayasa yapım tekniğine uygun değildir³⁶. Kaldı ki bu durum, sadece teorik bir değerlendirme ve tartışmadan ziyade uygulamada ciddi kriz ve sonuçlar doğurabilecek bir husustur. 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan ve 2018 yılında tüm hükümleri ile yürürlüğe giren değişikliklerle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların cezai sorumlulukları konusunda izlenecek usul ve esaslar yönünden Anayasa'nın 106. maddesinde detaylı olarak düzenleme yapılmıştır³⁷. Yeni düzenlemeye göre bu kişilerin görev suçları ile kişisel suçları ayrılmış, *görev suçları* yönünden "*Meclis Soruşturması*" yolu öngörülmüş, Meclis soruşturması sonucunda Meclis tarafından Yüce Divan'a sevk kararı verilir ise yargılamalarının Yüce Divan'da yapılacağı esası benimsenmiştir (AY-m.106/5-6-7). Dolayısıyla Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların görev suçları yönünden yasama sorumsuzluğu öngörülmemiştir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların *kişisel suçları* bakımından ise yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden istifade ede-

³⁶ **Özbudun, Ergun** (2005) "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 59, ss. 109-115, s. 109; **Atar, Yavuz** (2024) Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş 17. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 239.

³⁷ Çalışmamızın bu kısmında yeni sistem çerçevesinde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların siyasi, cezai veya hukuki (tazminat) sorumluluklarının detaylı olarak açıklanması amaçlanmadığından bu konulara değinilmemiştir. Bu kısımda sadece yasama sorumsuzluğunun Anayasa'da her iki parlamenter muafiyet türünü kapsamayan "yasama dokunulmazlığı" başlığı altında tek maddede düzenlenmesi nedeniyle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden istifade edeceklerine dair atfı hükmünün, Anayasa'nın hem yasama sorumsuzluğunu hem de yasama dokunulmazlığını düzenleyen "Yasama Dokunulmazlığı" başlıklı 83. maddesinin tamamına yapılan bir atfı mı yoksa bu maddede yer alan yasama dokunulmazlığı fıkralarına yapılmış kısmi bir atfı mı olduğu konusu ele alınmaya çalışılmış, bu çerçevede anılan atfı dolayısıyla Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların kişisel suçlarından dolayı yasama sorumsuzluğundan istifade edip edemeyeceklerine değinilmiştir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların siyasi, cezai ve hukuki sorumlulukları konusunda geniş açıklamalar için bkz.; **Doğan, Bayram/Erdoğan, Didem** (2021) "Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ile Bakanların Sorumlulukları Meselesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 1, ss. 163-191.

cekleri belirtilmiştir (AY-m.106/10). Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak görevlendirilen milletvekillerinin, milletvekilliği sıfatının sona ereceği öngörüldüğünden (AY-m.106/4), milletvekili iken bu görevlere atanan kişiler ile Meclis dışından bu görevlere atanan kişilerin yasama sorumsuzluğu karşısındaki durumları arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu kapsamda göreve ne şekilde atanırsa atansın Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların kişisel suçları bakımından atıf kriteri olarak kullanılan “*yasama dokunulmazlığı*” ibaresi nedeniyle bu atfın, Anayasa’nın hem yasama sorumsuzluğunu hem de yasama dokunulmazlığını düzenleyen “*Yasama Dokunulmazlığı*” başlıklı 83. maddesinin *tamamına* yapılan bir atıf mı yoksa bu maddede yer alan yasama dokunulmazlığı fıkralarına yapılmış *kısmi* bir atıf mı olduğu konusunda ciddi bir tereddüt ortaya çıkmaktadır. Bu konuda iki farklı yaklaşım şekli savunulabilir. Birinci yaklaşım şekli istisnaların dar yorumlanması esassından hareketle seçimle değil atanma ile bu görevlere gelen kişilere yasama sorumsuzluğunun tanınmamasıdır. İkinci yaklaşım şekli ise Anayasa’da her iki muafiyete birden atıf yapan başka bir ifade bulunmaması gerçeğinden hareketle meclis çalışmalarına katıldıkları ölçüde bu kişilerin de yasama sorumsuzluğundan yararlanmasıdır³⁸. Bizce bu tereddüdün Anayasa hukukunun esaslarına uygun şekilde giderilebilmesi için atıf maddesinin, yasama sorumsuzluğunun amacı dikkate alınarak yorumlanması gerekir. Anayasa koyucunun, milletvekillerinin meclis çalışmalarına her türlü baskıdan uzak ve etkin bir şekilde katılımlarını sağlamak için yasama sorumsuzluğu vasıtasıyla getirdiği korumayı, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların kişisel suçlarından dolayı da tanıdığı savunulamaz. Bu nedenle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların kişisel suçları bakımından yasama sorumsuzluğunun bulunduğu gibi bir sonucun çıkarılması katı lafzi bir yorum olur. Yeni hükümet

³⁸ Bu yaklaşım şekilleri ve detaylı açıklama için bkz.; Şirin, Tolga (2023) “Meclisin Sesi Ulusun Sesi Mi? Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu”, Anayasa Yargısı, C. 40, S. 1, ss. 61-104, s. 72. Bu konuda birinci görüş; bakanlar için yasama sorumsuzluğu tanınmasının parlamenter hükümet sistemine ilişkin bir özellik olduğu, bu nedenle yeni sistemde Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların kişisel suçlarından dolayı yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyecekleri gerekçesine dayanır. Bkz.; Gözler (2021) s. 598-599. Bu kişilerin yasama sorumsuzluğundan yararlanabilecekleri yönündeki diğer görüş ise Anayasa’nın 106. maddesinde 83. maddeye yapılan atfın, bu maddenin tamamına yapılan bir atıf olduğu gerekçesine dayanmaktadır. Bkz.; Eren, s. 784.

sisteminde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar Meclis çalışmalarına yasama organının bir unsuru olarak değil, yürütme organının temsilcisi olarak katılmaktadırlar³⁹. Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların meclis çalışmaları sırasında kullandıkları sözler veya açıkladıkları düşüncelerden dolayı cezai sorumlulukları gündeme gelecek ise bu sorumluluk görevlerinden dolayı doğacak bir sorumluluk olarak “*meclis soruşturması*” sürecinde değerlendirilmelidir. Anayasadaki meclis soruşturmasına ilişkin düzenlemeler karşısında Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görev suçları bakımından da yasama sorumsuzluğundan yararlanmaları mümkün değildir. Bu görüşün aksine Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların meclis çalışmalarına katıldığı esnada sarf ettikleri sözlerinden dolayı yasama sorumsuzluğu güvencesinden yararlanmaları gerektiği ileri sürülmektedir⁴⁰. Bakanların kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığından istifade edebilmeleri, parlamenter hükûmet sistemin bir özeliği olup başkanlık sisteminin mantığına aykırı olarak bakanlara kişisel suçlarından dolayı dokunulmazlık tanınması dâhi eleştirilmektedir⁴¹. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, anayasadaki bu atıf hükmü gerekçe gösterilerek, anayasal değişikliklerle başkanlık modeline yaklaşan yeni sistemin mahiyetiyle bağdaşmayacağı için kişisel suçlarından dolayı dokunulmazlıktan daha esaslı bir koruma imkânı sunan yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyecekleri kanaatindeyiz.

Yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığının düzenlenme biçimi nedeniyle Anayasa’da yapılan atfın mahiyeti ve hangi muafiyete yönelik olduğu dahi açıkça anlaşılamamaktadır. Anayasa gibi üst düzey iç hukuk normlarının açık ve anlaşılır nitelikte olmaları son derece önem arz etmektedir. Bu bakımdan madde başlığının parlamenter muafiyetlerin tümünü temsil edecek şekilde yeniden belirlenmesi veya yasama sorumsuzluğu ile yasama dokunulmazlığının ayrı ayrı maddelerde düzenlenmesi, belirtilen problemlerin ve karışıklıkların giderilmesi bakımından bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁹ Örneğin bütçe görüşmelerinde ilgili kurum bütçesinin açıklanması ve Meclisin bilgilendirilmesi durumunda olduğu gibi.

⁴⁰ Eren, s. 784.

⁴¹ Tunç, s. 311.

B. MADDE METNİNDE MİLLETVEKİLLERİNİN “OY”, “SÖZ” VE “DÜŞÜNCELERİ” BAKIMINDAN FARKLI VURGU İFADELERİ KULLANILMASI

Anayasa’da milletvekillerinin “... *meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden...*” dolayı sorumlu tutulamayacakları esası konulmuştur⁴². Bu düzenlemeye göre milletvekillerinin Meclis çalışmalarındaki oy ve sözleri ile Mecliste ileri sürdükleri düşünceleri yasama sorumsuzluğunun kapsamında kalmaktadır. Belli bir konu hakkında insanın zihninde ve iç dünyasında oluşan bir kanaati ve yaklaşımı ifade eden düşünce, dış dünyaya aktarılmadığı müddetçe hiçbir etki ve sonuç doğurmaz. Anayasa’nın 83. maddesinin 1. fıkrasında yer alan yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemede; milletvekilinin “oy” ve “sözleri” ile “düşünceleri” bakımından sebebi anlaşılamayan farklı bir ifade biçimine yer verilmiştir. Oy ve sözler bakımından “*meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden*” şeklinde tamamlayıcı bir vurgu yapılırken, düşünceler bakımından ise “*mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden*” şeklinde bir vurgu yapılmıştır. Bu şekilde “oy ve sözler” ile “düşünceler” bakımından niçin farklı ifadeler kullanıldığını anlamak ilk bakışta mümkün değildir. İleri sürdüğü düşüncelerden dolayı sorumsuz olacağı kabul edilen milletvekilinin, oy ve sözler bakımından öncelikle sorumsuz olacağını kabul etmek gerekirken bu kavramlara ayrı ayrı vurgu yapılmasının nedeni muğlak kalmaktadır. Bu düzenleme şeklinin tercih edilmesinin nedenleri konusunda birinci olarak; Anayasa koyucunun pekiştirme amacıyla böyle bir

⁴² Bu düzenlemede “oy” bakımından getirilen güvence “meclis çalışmaları” kriteri ile belirlendiğinden, Genel Kuruldaki oylamaların yanında Başkanlık Divanı, Meclis komisyonları, parti grubu, danışma kurulu nezdinde kullanılan oylar da bu kapsamda yasama sorumsuzluğundan yararlanır. Benzer görüşler için bkz.; **Tanör, Bülent/Yüzbaşıoğlu, Necmi** (2024) 1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 22. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, s. 264-265; **Şimşek Aktaş, Duygu/Can, Osman** (2018) “Yasama Sorumsuzluğunun İşlevsizleştirilmesi”, Terazi Hukuk Dergisi, C. 13, S. 145, ss. 61-72, s. 68; **Sevinç, Murat** (2007) “22. Yasama Döneminin (2002-2007) Ardından Yasama Bağımsızlıkları Konusu”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 62, S. 3, ss. 319-347, s. 329; **Şirin**, s. 75; **Eren**, s. 784. Yasama sorumsuzluğunun “sözler” bakımından kapsamının belirlenmesi için oylar yönünden geçerli olan Meclis çalışmaları kriterinin sözler yönünden de aynı kapsamda anlaşılması gerekir. Bkz.; **Şirin**, s. 76. Meclis çalışmaları kriterine göre, parlamenter fonksiyonun gereği olan fiillerin tüketici olarak sınırlandırılmasının gerekli olmadığı gibi bunun hukuken de mümkün olmadığı görüşü için bkz.; **Teziç**, s. 452.

vurgu yaptığı, ikinci olarak; oy ve sözlere getirilen sorumsuzluk güvencesinin meclis dışında da tanınmasını sağlamak amacıyla böyle bir düzenleme yaptığı, üçüncü olarak ise, mecliste ileri sürülen ancak meclis çalışmaları dışında kalan düşünceler kategorisi oluşturmak istediği gibi teorik cevaplar verilebilir⁴³. Anayasa'da bu şekilde düzenleme yapılmasının nedeni konusunda bu cevaplar kendi içerisinde makul gözükmekle birlikte böyle bir düzenleme yapılmasının nedeni konusunda farklı bir yaklaşım şekli benimsenebilir. Söz, düşünceyi açıklama, düşünceyi ileri sürme yöntemlerinden birisidir ancak tek yöntemi değildir. Düşünce sözlü olarak açıklanabileceği gibi yazı, işaret, mimik, davranış veya düşüncenin içeriğini dış âleme yansıtabilecek herhangi bir yöntemle de ileri sürülebilir. Bir ihtimal olarak Anayasa koyucunun bu şekilde bir ifade tarzı benimseyerek söz dışında, düşünceyi ileri sürmenin diğer biçimlerini de yasama sorumsuzluğu kapsamına almayı amaçladığı söylenebilir. Anayasa'daki bu farklı ifade tarzından hareketle milletvekilinin ileri sürdüğü düşüncelerden, sadece mecliste ileri sürdüklerinin yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığı, diğer yerlerde ileri sürdüklerinin ise yasama sorumsuzluğu kapsamında kalmadığı gibi bir sonuç çıkarılması, yasama sorumsuzluğunun varlık amacıyla bağdaşmayan bir yorum tarzı olur. Yasama sorumsuzluğunun varlık nedeni ve amacı dikkate alınarak oy, söz ve ileri sürülen düşünceler bakımından uygulanacak ölçüt "meclis çalışmaları"⁴⁴ olmalıdır. Meclis çalışmaları ile ilgili olmak ve anayasanın belirlediği çerçeve içerisinde kalmak şartıyla milletvekili tarafından ileri sürülen düşüncelerin yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığını kabul etmek gerekir.

Bu başlık altında milletvekillerinin yaptığı basın açıklamalarının meclis çalışmaları ile ilgili sayılıp sayılmayacağına, bunların yasama sorumsuzluğu kapsamında kalıp kalmayacağına burada kısaca değinmek gerekir. Milletvekillerinin basın açıklamalarının, Meclis'te yapılırsa dahi kural olarak meclis çalışmaları ile ilgili sayılmayacağı, bu konuların önceden soru önergesi gibi bir yöntemle TBMM Başkanlığının gündemine taşındıktan sonra basın açıklaması yapılması-

⁴³ Şirin, s. 77.

⁴⁴ Meclis çalışmaları kriterinin geniş yorumlanması gerektiği, bu ifadenin sadece genel kurul çalışmalarını değil, Ankara dışında görev icra edebilen Meclis komisyonlarındaki çalışmaların da bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bkz.; Gören, s. 252.

nın, bu açıklamaların yasama sorumsuzluğu kapsamında kalması bakımından yararlı olacağı ileri sürülmüştür⁴⁵.

C. SORUMSUZLUK KAPSAMINDAKİ OY, SÖZ VE İLERİ SÜRÜLEN DÜŞÜNCELERİN MECLİS DIŞINDA TEKRARI VE AÇIĞA VURULMASI KONUSUNDAKİ DÜZENLEME

Milletvekillerinin, milletin temsilcileri olmaları nedeniyle temsil görevlerini tam olarak yapabilmeleri ve egemenliğin asıl sahibi olan milleti bilgilendirerek kamuoyu oluşturabilmeleri bakımından meclis çalışmaları ile ilgili olarak Meclis'te kullandıkları oyları dışarıda açıklayabilmeleri, sarf ettikleri sözleri ve ileri sürdükleri düşünceleri, Anayasa'nın tabiriyle Meclis dışında da tekrarlayabilmeleri ve açığa vurabilmeleri büyük önem taşır. Yasama sorumsuzluğunun sağladığı güvence ancak bu durumların da yasama sorumsuzluğunun kapsamına alınmasıyla tamamlanmış olur. Milletvekillerinin meclis çalışmalarındaki oy, söz ve ileri sürülen düşüncelerinin, meclis dışında açıklanması ve söylenmesinin yasama sorumsuzluğu kapsamına alınması konusundaki gelişmeler pozitif anlamda sürekli bir gelişim göstermemiş, 1982 Anayasasında çerçevesi tam olarak konulmamış bir istisna hükmü (*meclis tarafından aksine karar alınabilmesi*) öngörülmek suretiyle yasama sorumsuzluğunun güvence fonksiyonu yönünden, bu şekilde bir istisna hükmü öngörmeyen 1961 Anayasasına göre bir gerileme yaşanmıştır.

Anayasa'daki düzenleme şekli bu konu yönünden de bazı çelişkileri bünyesinde barındırmaktadır. Anayasa'nın 83. maddesinin 1. fıkrasındaki bu düzenlemede kullanılan yazım şeklinin kanun yapma tekniğine uygun olmadığı söylenebilir. Örneğin düzenlemede kullanılan *tekrarlamak* ifadesi meclis çalışmalarındaki oy bakımından nasıl mümkün olabilir? Milletvekilinin meclis çalışmalarında kullandığı oyların zaten Meclis dışında tekrarlanması, fiilen gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumdur. Düzenlemede yer alan *açığa vurmak* ifadesi de *düşünceler* bakımından düzgün bir anlam bütünlüğü sağlasa bile *sözler* bakımından düzgün bir ifade şekli sağlamamaktadır.

⁴⁵ **Gözler** (2021) s. 593. Yargıtay'ın bu yöndeki kararına (Yargıtay 16. C.D, E. 2016/3657, K. 2016/6896, T. 18/11/2016.), bu kararının içeriğine ve değerlendirmemize 55 numaralı dipnot kısmında yer verilecektir.

Tekrarlamak kelimesinin sözlük anlamı; “Bir şeyi birden çok yapma, yenileme”⁴⁶dir. Bu bakımından bir şeyin tekrarlanabilmesi mantıksal bir zorunluluk olarak daha önceden de yapılmış olmasını gerektirir. Mecliste kullanılan oyların zaten meclis dışında tekrarlanabilmesi fiilen mümkün olmadığı için, *tekrarlama* kavramı *oylar* bakımından anlamsız bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Açığa vurmak kelimesi ise gizli olan bir şeyin ifşa edilmesi anlamını barındırmakta olup, meclis çalışmaları kural olarak aleni olduğu için meclis çalışmalarındaki sözler ve ileri sürülen düşünceler yönünden bu ifade yerine anlamsal bütünlüğü sağlayacak başka ifade kullanılması normatif düzenleme tekniği bakımından daha yerinde olurdu.

Anayasadaki düzenlemede kullanılan *tekrarlamak* kelimesinin neden olduğu tartışmalı hususlardan birisi de milletvekillerinin meclis çalışmalarındaki sözlerini ve ileri sürdükleri düşüncelerini meclis dışında tekrarlamaları durumunda yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmeleri için, sarf edilen sözlerin ve mecliste ileri sürülen düşüncelerin, meclis çalışmalarında sarf edildiği veya ileri sürüldüğü gibi dışarıda da birebir, harfi harfine tekrarlanması gerekip gerekmeyeceği konusudur. Milletvekilinin yasama sorumsuzluğunun güvencesinden yararlanabilmesi için dışarıda yapılacak tekrarın, Mecliste sarf edilen kelimelerle birebir aynı olması gerekmez⁴⁷. Burada milletvekilinin meclis çalışmaları sırasında kullandığı söz ve ileri sürdüğü düşüncelerini, mecliste kullandığı ifadelerle birebir aynı olmasa bile genel hatları ile konu bütünlüğüne bağlı kalarak farklı kelimelerle ifade etmesi durumunda da yasama sorumsuzluğundan istifade edebileceğini kabul etmek gerekir⁴⁸. Diğer türlü bir yorum tarzı, yasama sorumsuzluğunun kapsamını aşırı şekilde sınırlandıracaktır.

⁴⁶ **Şafak, Ali** (2002) Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, Güncelleştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, Selim Kitabevi, s. 586.

⁴⁷ **Şirin**, s. 89.

⁴⁸ **Keskinsoy**, s. 62-64; Bu düzenlemedeki “Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan” ne anlaşılması gerektiğinin açık olmadığı görüşü için bkz.; **Eren**, s. 785.

D. SÖZ VE DÜŞÜNCELERİ MECLİS DIŞINDA TEKRAR VE AÇIĞA VURMA SERBESTİSİ BAKIMINDAN ÖLÇÜSÜZ ŞEKİLDE TANINAN İSTİSNA (MECLİS TARAFINDAN AKSİNE KARAR ALINABİLMESİ)

Ülkemizdeki anayasal gelişmeler bakımından parlamenter muafiyetlerden yasama sorumsuzluğuna ilişkin olarak milletvekillerinin meclis çalışmaları sırasında kullandıkları oyları dışarıda açıklayabilmelerine, sarf ettikleri sözleri ve ileri sürdükleri düşünceleri *meclis dışında da tekrarlayabilmelerine ve açığa vurabilmelerine* yönelik ilk düzenlemeye 1924 Anayasası'nda yer verilmiştir. 1924 Anayasası'nda parlamenter muafiyetler 17. maddede düzenlenmiş, bu tek maddede hem yasama sorumsuzluğuna hem de yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümler yer almıştı⁴⁹. 1961 Anayasasında da parlamenter muafiyetler konusunda 1924 Anayasası'na benzer bir yaklaşım gösterilerek, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı 79. maddede birlikte düzenlenmişti. 1924 ve 1961 Anayasalarında, esas itibarıyla milletvekillerinin Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerini, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerini Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamayacakları yönündeki yasama sorumsuzluğunun kapsamını genişleterek güvencesini arttıran bu düzenleme yönünden herhangi bir istisna öngörülmemiştir.

1982 Anayasası'nda yasama sorumsuzluğuna ilişkin olan 83. maddenin ilk fıkrasındaki düzenleme ile tanınan yasama sorumsuzluğu güvencesi, sadece milletvekillerinin meclis çalışmaları sırasındaki oy, söz ve düşüncelerine ilişkin olmayıp, meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerini Meclis dışında tekrar-

⁴⁹ Bu maddenin, parantez içi açıklama kelimeleri kullanılarak oluşturulmuş hali şu şekilde verilmiştir: “Hiçbir mebus, Meclis dâhilindeki rey ve mütalaasından ve beyanatından ve Mecliste ki rey ve mütalaasının ve beyanatının Meclis haricinde irad (söylemek) ve izharından (açığa vurmaktan) dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine bir cürüm isnad olunan bir mebusun maznunen (sanık olarak) isticvabı (sorgulanması) veya tevkifi (tutulması) veyahut muhakemesinin icrası (yargılanması) heyet-i umumiyenin kararına menuttur (bağlıdır). Cinai bir cürmü meşhut bundan müstesnadır (ayrıdır). Ancak bu taktirde makamı aidi Meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadır olmuş (çıkan) cezai bir hükmün infazı mebusluk müddetinin hitamına (sonuna) bırakılır. Mebusluk müddeti esnasında mürüruzaman (zamanaşımı) cereyan etmez.” bkz.; **Dunbay, Seda** (2013) Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı, 1. Baskı, İstanbul, XII Levha, s. 102.

lamalarını ve açığa vurmalarını da kapsamaktadır⁵⁰. Tam bu noktada 1982 Anayasası ile 1961 Anayasasındaki düzenlemeler arasında yasama sorumsuzluğunun güvence fonksiyonu yönünden gerileme sayılabilecek esaslı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. 1961 Anayasası'nın 79. maddesindeki düzenlemede meclis üyelerinin, meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerini meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan dolayı sorumsuzlukları mutlak nitelikteyken, 1982 Anayasasında bu durumda sorumsuzluk mutlak nitelik taşımamaktadır⁵¹. 1982 Anayasası'nda meclis üyelerinin meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerinin meclis dışında tekrarlanmalarının veya açığa vurulmalarının o oturumdaki Başkanlık Divanı'nın teklifi ile Meclis tarafından yasaklanabilmesi mümkün kılınmış, söz konusu oy, söz ve düşüncelerin ancak böyle bir meclis kararı bulunmuyor ise Meclis dışında tekrarlanması ve açığa vurulmasından dolayı milletvekillerinin sorumsuz olacakları esası benimsenmiştir. Dolayısıyla bu şekilde Meclis tarafından alınmış aksine bir karar var ise milletvekillerinin meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerini meclis dışında tekrarlamaları veya açığa vurmaları durumunda sorumlulukları gündeme gelebilecektir⁵².

Anayasadaki düzenleme şekline bakıldığında Genel Kurul'daki görüşmeler sırasında milletvekillerince söylenen sözlerin, ileri sürülen düşüncelerin aksine bir karar alınmamışsa Meclis dışında tekrarlanması durumunda milletvekillerinin yasama sorumsuzluğundan yararlanacakları konusunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Meclis tarafından aksine bir karar alınabilmesi yönündeki düzenlemede “... o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine...” şeklinde bir ibareye yer verilmesi nedeniyle *Genel Kurul haricinde* yapılan meclis çalışmalarında sarf edilen sözler ile ileri sürülen düşüncelerin meclis dışında tekrarlanıp tekrarlanamayacağı, ileri sürülüp sürülemeyeceği, bunların yasama sorumsuzluğu kapsamında kalıp kalmayacağı muğlak hale gelmektedir⁵³. Bu düzenleme

⁵⁰ Bu kuralın Meclis çalışmalarının sadece kamuoyuna duyurulmakla aleniyet kazanabileceği düşüncesinden doğduğu ileri sürülmüştür. Bkz.; **Özbudun** (2025) s. 373.

⁵¹ **Dunbay**, s. 224.

⁵² **Gözler** (2021) s. 597.

⁵³ **Eren**, s. 785-786.

şeklinden sanki sadece Meclis Genel Kurulunda söylenen sözlerin ve ileri sürülen düşüncelerin dışarıda tekrarlanması durumunda milletvekilinin yasama sorumsuzluğundan yararlanacağı, oturum ve dolayısıyla Genel Kurul dışında mecliste ileri sürülen düşünceler ve meclis çalışmalarındaki sözlerin meclis dışında tekrar edilmesinin yasama sorumsuzluğu kapsamı dışında kalacağı gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu yorum tarzı, yasama sorumsuzluğunun güvence fonksiyonunu oldukça daraltan bir yorum şekli olup yerinde değildir. Yasaklayıcı istisnai hükümlerin dar yorumlanması gerektiği hukukun temel ilkelerinden birisidir. Biz bu düzenlemenin, Milletvekillerince Genel Kurul görüşmeleri sırasında sarf edilen sözlerin ve ileri sürülen düşüncelerin, oturumdaki Başkanlık Divanı'nın teklifi üzerine Meclis dışında tekrarlanmasının ve açığa vurulmasının yasaklanmasının mümkün olduğu, bu şekilde bir yasaklama söz konusu ise Genel Kurul'da sarf edilen sözlerin ve ileri sürülen düşüncelerin meclis dışında tekrarlanması ve açığa vurulması durumunda milletvekilinin yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacağı, milletvekillerinin Genel Kurul haricindeki meclis çalışmalarında sarf ettikleri sözler ile mecliste ileri sürdükleri düşüncelerini meclis dışında tekrarlamaları ve ifade etmeleri durumunda da yasama sorumsuzluğundan yararlanabilecekleri, çünkü yasaklama kararına ilişkin bu düzenlemenin, sadece ilgili sözlerin sarf edildiği ve düşüncelerin ileri sürüldüğü Genel Kurul görüşmelerini yöneten Başkanlık Divanı'nın teklifi ile yasaklama kararı alınabileceğini vurgulamak için getirildiği, Genel Kurul dışında meclis çalışmalarının yapıldığı diğer yerlerde sarf edilen sözler ile ileri sürülen düşüncelerin meclis dışında tekrarlanmasının ve ifade edilmesinin de yasama sorumsuzluğunun kapsamı içinde kaldığı şeklinde anlaşılmasının yasama sorumsuzluğunun güvence fonksiyonuna daha uygun olduğu kanaatindeyiz⁵⁴. Yargıtay 16. Ceza

⁵⁴ Nitekim Anayasa koyucunun iradesini yansıtmayı bakımından Meclis tarafından aksine karar alınabilmesine imkân tanımayan 1961 Anayasasının yasama sorumsuzluğuna (AY-m.79/1) ilişkin maddesi “*Türkiye Büyük Millet meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki Oy ve sözlerinden ve Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.*” şeklinde olup meclis dışında tekrar edilen sözlerin ve ileri sürülen düşüncelerin, öncesinde mutlaka Meclis Genel Kurulunda söylenmesi veya ileri sürülmesi gibi bir zorunluluk öngörmemiştir.

Dairesi bu konu yönünden yol gösterici nitelikteki kararında⁵⁵; Meclis Genel Kurulu dışında siyasi parti gruplarında veya komisyonlarda söylenen sözler ve

⁵⁵ Yargıtay 16. C.D, E. 2016/3657, K. 2016/6896, T. 18/11/2016. Ceza Dairesi, bir milletvekilinin TBMM’de düzenlediği bir basın toplantısında kullandığı ifadeleri ve iddiaları nedeniyle müşteki- lere yönelik hakaret ve iftira suçunu işlediğinden bahisle hakkında yapılan şikâyet üzerine ilgili Cumhuriyet Başsavcılığınca yürütülen soruşturma sonucu verilen Kovuşturmaya Yer Olmadığı- na dair karara yapılan İtirazın, ilgili Sulh Ceza Hâkimliğince reddedilmesi üzerine hâkimliğin bu kararının 5271 Sayılı CMK’nın 309. maddesi gereğince kanun yararına bozulmasının talep edil- mesi üzerine verdiği bu kararda, yasama sorumsuzluğuna ilişkin uygulamada kabul edilen esas- lara değinmiştir. Bu kararda; yasama sorumsuzluğu bakımından Anayasanın bu hükmüne göre oy, söz ve düşüncelerin yasama göreviyle doğrudan irtibatlı olmasının mutlak bir zorunluluk olmadığı, milletvekillerinin Mecliste ve Meclis çalışmaları kapsamında dile getirdikleri ve Baş- kanlık Divanının teklifi üzerine Meclis tarafından alınan bir kararla yasaklanmamış olmak kay- dıyla, Meclis dışında da tekrarladıkları her türlü söz ve düşünce açıklamalarının yasama görevi ile irtibatlı olduğunun kabulünün gerektiği, yasama sorumsuzluğunun meclis çalışmalarıyla sı- nırlı tutulduğu, meclis çalışmaları sırasındaki açıklamalardan dolayı bu ayrıcalıktan yararlanabi- lecekleri, Meclis çalışmaları kapsamına, Genel Kurul, komisyon ve siyasi parti grup toplantıları- nın da dâhil olduğu, dolayısıyla milletvekilinin daha önce Meclis çalışmaları nedeniyle dile ge- tirmedeği, Meclis Genel Kurulu, komisyon ve grup toplantıları dışında söylediği sözlerin yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığının söylenemeyeceği, bu nedenle şüpheli milletvekilinin mec- liste yaptığı basın toplantısında sarf ettiği şikâyet konu sözleri daha önceden Meclis çalışmaları nedeniyle Meclis Genel Kurulu, komisyon ve grup toplantılarında dile getirip getirmedeği araştı- rılmadan yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığı gerekçesiyle Sulh Ceza Hâkimliğince itira- zın reddine karar verilmesinde isabet görülmediği belirtilerek, Sulh Ceza Hâkimliğinin kararının bozulmasına hükmedilmiştir. Bu karara konu olayda milletvekili şikâyet konu sözleri meclisteki basın toplantısında sarf etmiş olup, 16. Ceza Dairesi bu kararında yasama sorumsuzluğunun ve bu sorumsuzluk kapsamındaki sözlerin Meclis dışında tekrar edilmesinin koşullarına yönelik tespitlerde bulunmuştur. Bu karara göre; meclis dışında tekrar edilen sözlerin veya düşüncelerin önceden sadece Genel Kurulda söylenmiş veya ileri sürülmüş olması şart değildir. Genel Kurulda söylenen sözler ve ileri sürülen düşünceler, Meclis dışında tekrar edildiğinde yasama sorumsuz- luğunun kapsamına gireceği gibi, Genel Kurul dışında siyasi parti gruplarında veya komisyon- larda söylenen sözler ve ileri sürülen düşüncelerin meclis dışında tekrarlanması ve açıklanması da yasama sorumsuzluğunun kapsamına girer. Bu kararda, mecliste düzenlenen basın toplantı- sındaki sözlerin daha önceden Genel Kurul, siyasi parti grupları veya komisyonlarda söylenip söylenmediğinin araştırılması ve neticesine göre milletvekilinin yasama sorumsuzluğundan ya- rarlanıp yararlanamayacağının tespit edilmesi gerektiğinden bahsedilmesi nedeniyle Dairenin, ilk defa mecliste düzenlenen basın toplantısında kullanılan sözlerin yasama sorumsuzluğu kap- samında kalmayacağı görüşünde olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu hususa ilişkin olarak Dairenin kabulünün, Anayasada yer alan “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, ... mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden...” şeklindeki fiziksel mekana vurgu yapan ibare ile bağdaşır gözükmediği söyle- nebilir.

ileri sürülen düşüncelerin meclis dışında tekrarlanması ve açıklanmasının da yasama sorumsuzluğunun kapsamına girdiğini belirtmiştir.

Bu istisnai düzenlemenin yorumunda ve uygulanmasında madde metninde yer verilen “... *o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine...*” ibaresinin neden olduğu diğer bir muğlak durum ise; bu düzenleme karşısında Genel Kurul dışındaki Meclis çalışmaları sırasında kullanılan oy, sarf edilen söz ve ileri sürülen düşüncelerin Meclis dışında tekrar edilmesi ve açığa vurulmasının Meclis tarafından yasaklanmasının mümkün olup olmadığı konusudur. “Oturum” ve “Başkanlık Divanı” kavramları Meclis Genel Kurulu ile ilgili olup Meclis Genel Kurulu, kendisine tahsis edilen toplantı salonunda “*oturum*” esasına göre çalışır. Dolayısıyla Meclis dışında tekrar ve açığa vurma serbestisinin aksine Meclis tarafından bir karar alınabilmesi için “*o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi...*” şart olduğuna göre Meclis kısıtlama kararını, Genel Kurulda yapılan çalışmalar sırasında ve milletvekili tarafından oy kullanılan, söz söylenen, düşünce ileri sürülen oturumdaki Başkanlık Divanı tarafından bu yönde yapılacak bir teklif üzerine alabilir. Genel Kurul dışındaki meclis çalışmaları bakımından Meclis tarafından yasaklayıcı karar alınabilmesinin ön koşulu olan “*o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi...*” şartının teknik ve hukuki olarak gerçekleşmesi mümkün değildir.

Yasama sorumsuzluğunun kapsamını daraltan bu istisna hükmünün, çerçevesinin belirsiz ve normatif kanun yapma tekniğine uygun olmayan bir biçimde Anayasada yer almasının, yukarıda belirtilen birçok sorunu ve tartışmayı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Millet iradesinin meclise tam olarak yansıyabilmesi için Mecliste konuşulan hususların ve yapılan tartışmaların, egemenliğin gerçek sahibi olan millet tarafından bilinmesi büyük önem taşır. Bu sayede Meclisin önündeki bir konuda kamuoyu oluşur ve karar alma süreci milletin denetiminde ve gözetiminde işler. Bu husus, kamuoyunda oluşacak görüşün sıhhati açısından da büyük bir önem arz eder. Hal böyle iken, önemli ve kamuoyunu ilgilendiren bir konuda mecliste yapılan bir görüşme sırasında muhalefet partisine mensup bir milletvekilinin Meclis Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmaların dışarıda tekrar edilmesinin, oturumdaki Başkanlık Divanı’nın teklifi ile çoğunluğu elinde bulunduran iktidar partisi milletvekillerince bir karar alınarak yasaklanabilmesi, muhalefetin mecliste görüşülen konu ile ilgili milleti bilgilendirme imkânını

kısıtladığı gibi demokrasi uygulamaları bakımından olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkar⁵⁶. Bu durumun yasama sorumsuzluğunu nispileştirdiği ileri sürülmektedir⁵⁷. Oturumdaki Başkanlık Divanı'nın önerisi ile Meclis tarafından, milletvekillerinin meclis çalışmalarındaki her türlü oy, söz ve düşüncelerinin Meclis dışında tekrarlanmasının ve açığa vurulmasının yasaklanabilme imkânının getirilmesinin “ölçülü” bir yaklaşım olmadığı, anayasal gelişme bakımından geriye gidiş olarak nitelendirilebilecek bu istisna hükmünün kaldırılması gerektiği⁵⁸, şayet anayasada bu şekilde bir istisna hükmünün yer alması gerekli görülüyor ise en azından bu kadar geniş, sınırları belirli olmayan ve tereddüt doğuran bir yasaklama yetkisi yerine, konu olarak sınırlandırılmış ve mümkün olduğunca daraltılmış bir düzenleme yapılmasının yasama sorumsuzluğunun amacı da dikkate alındığında daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

E. YASAMA SORUMSUZLUĞU KAPSAMINDAKİ SÖZLERİN VE DÜŞÜNCE AÇIKLAMALARININ DELİL DEĞERİ KONUSUNUN DÜZENLENMEMİŞ OLMASI

Yasama sorumsuzluğuna ilişkin Anayasal düzenlemede yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözlerin ve ileri sürülen düşüncelerin *delil değerine* ilişkin bir hükme madde metninde yer verilmemiş olması, yukarıda değindiğimiz hususlar haricinde bir diğer eleştiri konusu ve problemli alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buradaki temel sorun, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamına girmeyen, meclis çalışmaları sırasında gerçekleşmeyen veya meclis çalışmaları ile ilgili olmayan bir suçu nedeniyle adli makamlar tarafından yürütülen soruşturma veya kovuşturmalar bakımından mecliste sarf ettiği sözlerin delil olarak kullanılıp kullanılamayacağıdır. Örneğin, bir milletvekilinin, seçilmeden önce işlediği iddia edilen herhangi bir suçu ile ilgili olarak, milletvekili olduktan sonra genel kurul çalışmalarında kendisine sataşılması üzerine söz alıp konuştuğu

⁵⁶ Benzer görüşler için bkz.; **Özcan**, s. 55-59; **Döner, Ayhan** (2025) Türk Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 7. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 365.

⁵⁷ **Tanör/Yüzbaşıoğlu**, s. 264.

⁵⁸ Bu hükmün demokratik seviyeye katkı bakımından kaldırılması gerektiği görüşü için bkz.; **İba** (2018) s. 185.

esnada kullandığı sözler, milletvekilliği sona erdikten sonra veya dokunulmazlığının bir şekilde kaldırılması üzerine devam edecek soruşturma veya kovuşturmada delil olarak aleyhine değerlendirilebilecek midir? Burada her şeyden önce yasama sorumsuzluğunun amacından hareket ederek yorum yapmak gerekir. Örnekte verilen ve yasama sorumsuzluğunun tanınma amacı dışında gerçekleşen olayda milletvekilinin, bu sıfatı kazanmadan önce kendisine isnat edilen bir suç nedeniyle sataşılması üzerine söz alıp kendisini savunma amacıyla konuşması söz konusudur. Bu durum tamamen milletvekilinin şahsını ilgilendirmekte olup verilen cevapların meclis çalışmalarıyla bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu konu, yasama sorumsuzluğu kapsamında değil, diğer hukuk disiplinlerinin *deliller ve ispat kuralları* çerçevesinde ele alınmalıdır⁵⁹. Milletvekili seçilmeden önce işlenen bir suç için Meclis kürsüsünden sarf edilen ve ikrar niteliği taşıyan sözlerin, milletvekilinin bu suçu yönünden aleyhine delil olarak kabul edilmemesi adil bir çözüm şekli olmayacaktır. Çünkü burada milletvekilinin sorumluluğunu doğuran şey milletvekilinin seçimden önce işlediği suç teşkil eden fiilidir. Cezai sorumluluğunun kaynağı mecliste bu suç isnadına verdiği cevapları değildir. Dolayısıyla sorumluluğun kaynağı bu açıklamalar olmadığı için, yasama sorumsuzluğu gerekçe gösterilerek bu söz ve açıklamaların delil değerinin bulunmadığı söylenemez. Ceza muhakemesinde “delil serbestisi”⁶⁰ ilkesi geçerli olup, ceza

⁵⁹ Anayasa’nın 38. Maddesinin 6. Fıkrasında; *kanuna aykırı olarak elde edilen bulguların delil olarak kabul edilemeyeceği*, 5271 sayılı CMK’nın 217. Maddesinin 2. Fıkrasında; *isnat edilen suçun hukuka uygun şekilde elde edilmiş her türlü delille ispatlanabileceği*, 148. Maddesinde; *yasak beyan alma yöntemlerine yer verilerek kişinin beyanının özgür iradesine dayanması gerektiği*, 206. Maddesinin 2. Fıkrasının (a) bendinde; *kanuna aykırı olarak ortaya konulmaya çalışılan delillerin reddedileceği* belirtilmiş olup, Milletvekilinin özgür iradesine dayanarak meclis çalışmaları sırasında sarf ettiği sözlerin hukuka aykırı delil sayılamayacağı dolayısıyla bu beyanların ispat hukuku bakımından değerinin bulunduğu kanaatindeyiz. Tabi olarak burada beyanın, bizzat kendisinin yasama sorumsuzluğu kapsamında kalıp kalmadığı ile örnekteki gibi bir ceza soruşturmasında/kovuşturmasında delil olarak karara esas alınıp alınamayacağı konusunun birbirinden farklı konular olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

⁶⁰ Delil serbestisi; “Kural olarak; ceza muhakemesinde her şeyin delil olmasını, her şeyin her şeyle ispatlanabilmesini, her zaman delil ileri sürülebilmesini, delillerin serbestçe değerlendirilebilmesini ifade etmektedir. Buna aynı zamanda vicdani delil sistemi de denir.” şeklinde tanımlanmıştır. Bkz.; **Şahin, Cumhur/Göktürk, Neslihan** (2025) Ceza Muhakemesi Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 16. Bası, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 396.

hâkimi delilerin değerlendirmesini “vicdani delil sistemi”⁶¹ esaslarına göre yapar ve işin esası hakkında bir kanaate ulaşır. Hukuka uygun olarak elde edilmiş ve maddi gerçeğe ulaşmayı sağlayacak her şey delil olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda yukarıda çerçevesini belirttiğimiz konu yönünden kişisel yorumlara bağlı olarak farklı uygulama ve sonuçlar doğmaması bakımından, anayasada bu konuya ilişkin açık bir hüküm konularak düzenleme yapılmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözlerin delil değeri konusunda değinilmesi gereken diğer bir husus siyasi parti kapatma davalarıdır. Anayasadaki düzenlemeye göre belirli koşulların varlığı halinde Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin kapatılmasına karar verebilir. Anayasa’nın 69. maddesinin 6. fıkrasına göre; kapatma kararı verilebilmesi için, siyasi partinin, Anayasa’nın 68. maddesinin 4. fıkrasındaki hükümlere aykırı eylemlerin odağı haline geldiğinin tespit edilmesi gerekir. Siyasi parti kapatma davalarında doğal olarak ilk dikkat çeken husus partinin üyesi olan milletvekillerinin söz ve eylemleri olmaktadır. Bu bakımdan siyasi parti kapatma davalarının yasama sorumsuzluğunun bir istisnası olarak görülebileceği ileri sürülmüştür⁶². Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, yasama sorumsuzluğunu bireysel şekilde milletvekillerine tanınan ve sadece milletvekillerinin yararlanacağı bir hak olarak değerlendirmekte, siyasi partinin tüzel kişilik olarak milletvekillerine tanınan bu korumadan yararlanamayacağını ifade etmektedir. Bu uygulama şekli, milletvekilinin söz ve eylemleri nedeniyle yasama sorumsuzluğu kapsamında yaptırıma tabi tutulamazken, aynı söz ve eylemlerin parti kapatma davasında parti yönünden aleyhe sonuç doğuracak şekilde hükme esas alınması yönüyle eleştirilmektedir⁶³. Yapılan

⁶¹ “Vicdani delil sistemi tâbiri ile ifade edilmek istenen hem delil serbestliği hem de delillerin değerlendirilmesi serbestliğidir.” **Yenisey, Feridun/Nuhoğlu, Ayşe** (2015) Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 499.

⁶² **Şirin**, s. 95.

⁶³ **Aydın, Mesut** (2009) “Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Siyasi Parti Kapatma Davalarına Etkisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 58, S. 4, ss. 711-735, s. 729-730; Anayasa Mahkemesinin Uygulaması için bkz.; **AYM**, E. 1997/1, K. 1998/1, 16/01/1998. (22/02/1998 tarih ve 23266 Sayılı Resmi Gazete, s. 31 vd.)

eleştiriler dikkate alınarak, yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözlerin siyasi parti kapatma davalarına etkisinin ne olacağı gibi önemli bir konunun ilke ve sınırlarının da anayasada açıkça düzenlenmesi gerekir.

F. YASAMA SORUMSUZLUĞUNA İLİŞKİN DÜZENLEMENİN SORUMLULUK TÜRLERİ BAKIMINDAN KAPSAMI

Anayasadaki düzenlemede yasama sorumsuzluğunun hangi sorumluluk türlerini kapsadığı noktasında herhangi bir ayırım yapılmamış, milletvekilleri açısından “... *sorumlu tutulamazlar...*” ibaresine yer verilmiştir. Bu şekliyle yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemede, anayasal koşulları bulunmak kaydıyla milletvekillerine, hem cezai sorumluluk hem de özel hukuk (tazminat) sorumluluğu bakımından güvence ve koruma sağlanmıştır. Bu geniş koruma kalkanı yasama sorumsuzluğunun *mutlak* olma niteliğini ifade etmektedir.

Anayasal düzenlemede yasama sorumsuzluğunun çerçevesi çizilirken yasama sorumsuzluğunun kapsamında kalan oy, söz ve düşünce açıklamalarının hukuki kategori olarak *işlemler (actes)*, yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışında kalan fiili nitelikteki durumların ise *olaylar (faits)* olarak nitelendirilebileceği, bunlardan *olaylar* olarak kategorize edilen durumların kısmen de olsa fiziki güç kullanımı gerektiren özellikleri nedeniyle cezai sorumluluğa konu edilebilecekleri ileri sürülmüştür⁶⁴. Bu bağlamda yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin meclis çalışmaları ile ilgili oy, söz ve düşünce açıklaması gibi fikrî faaliyetlerine ilişkin koruma sağlamaktadır⁶⁵.

Sorumsuzluğun kapsamı belirlenirken sorumluluk türleri (ceza-tazminat) yönünden anayasal düzenlemede bir ayırım yapılmamasına rağmen, özellikle milletvekillerinin meclis çalışmaları sırasında sarf ettikleri hakaret içeren sözlerinin, sorumluluk türleri bakımından değerlendirilmesi noktasında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Her iki sorumluluk türü açısından farklı yaklaşımlar olması konuyu daha da karmaşıklştırmıştır. Yasama sorumsuzluğunun şahsi cezasızlık nedeni olduğu ve cezai sorumluluğu kaldırdığı genel olarak ka-

⁶⁴ Teziç, s. 452-453.

⁶⁵ Kaboğlu, s. 129.

bul edilmesine rağmen özel hukuk yani tazminat sorumluluğunu kapsayıp kapsamadığı konusunda doktrinde farklı görüşler ileri sürülmektedir. Birinci görüşe göre; yasama sorumsuzluğu mutlak nitelikte olup milletvekillerinin meclis çalışmalarında hiçbir baskı hissetmeden düşüncelerini ileri sürebilmeleri için üzerlerinde cezai sorumluluk baskısının bulunmaması önemli olmakla birlikte, tazminat korkusu da olmamalıdır. Bu nedenle yasama sorumsuzluğu hukuki sorumsuzluğu da kapsamalıdır⁶⁶. Bu görüşe göre milletvekillerine sorumsuzluk kapsamındaki sözlerinden dolayı tazminat davası da açılmaz. Buradaki sözlerin hakaret unsuru taşıyıp taşıymaması da önemli değildir⁶⁷.

Diğer görüş ise yasama sorumsuzluğunun, sadece cezai sorumluluk bakımından koruma sağladığı ancak hukuki sorumluluğu ortadan kaldırmadığı yönündedir⁶⁸. Bu görüşe göre hakaret ve sövme eylemleri yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışında kalır⁶⁹.

Yukarıdaki temel görüşlerin dışında; yasama sorumsuzluğunun hakaret ve sövme fiillerine karşı cezai sorumluluk yönünden koruma sağladığı ancak başkalarının kişilik haklarına saldırı niteliği taşıyan ve başkalarının kişilik haklarını ihlal eden söz ve düşüncelerden dolayı milletvekili aleyhine tazminat davası açılabileceği yönünde ara görüşe de rastlanılmaktadır⁷⁰.

Yasama sorumsuzluğunun kapsamı ve sınırları konusundaki görüşler genel teori bakımından; *yasama sorumsuzluğunu sınırlayan yaklaşım* ve *yasama sorumsuzluğunu sınırlamayan yaklaşım* olarak iki ayrı başlık altında da toplanabilir. Yasama sorumsuzluğunu sınırlama eğilimindeki yaklaşım; yasama sorumsuzluğunun kapsamını anayasalara kapsam daraltıcı hükümler konulması veya

⁶⁶ **Gözler** (2021) s. 596-597; **Özcan**, s. 104; **Anayurt**, s. 707; **İba, Şeref** (2024) Anayasa Dersleri (Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku), Gözden Geçirilmiş ve Güncelleştirilmiş 5. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 459; **Tanör/Yüzbaşıoğlu**, s. 266; **Kıratlı**, s. 66; **Teziç**, s. 453.

⁶⁷ **Şirin**, s. 80.

⁶⁸ **Atar**, s. 240.

⁶⁹ **Kaboğlu, İbrahim Özden** (2025) Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Güncellenmiş ve Sadeleştirilmiş 19. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, s. 129.

⁷⁰ **Özbudun** (2025) s. 373; **Döner**, s. 362-363; **Keskinsoy**, s. 158; **Gören**, s. 251.

teorik olarak bazı durumların yasama sorumsuzluğu kapsamında kabul edilmemesi esasına dayanırken, yasama sorumsuzluğunu sınırlamayan yaklaşım ise anayasa hukuku ve ceza hukuku bakımından bazı gerekçelere dayanarak yasama sorumsuzluğunun sınırlı olmadığı esasını ortaya koymaya çalışmaktadır⁷¹.

Yasama sorumsuzluğunun mutlak nitelikte olduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi'nin, hukuki (tazminat) sorumluluğun yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışında bırakılması yönündeki benzer yaklaşımı yansıtan kararları nedeniyle yasama sorumsuzluğunun anlamı giderek daralmış ve yasama sorumsuzluğunun sadece ceza hukuku bakımından koruma sağladığı yönünde uygulama yerleşmiş gözükmemektedir⁷². Anayasa Mah-

⁷¹ **Özek, Çetin** (1966) "Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 31, S. 1-4, ss. 79-108. Bu eserde yasama sorumsuzluğu mutlak dokunulmazlık olarak isimlendirilmiş ve sorumsuzluğun kapsamına ilişkin bu görüşlere geniş yer ayrılmıştır. Bu konu, bizim çalışmamızın sadece bir başlığı ile ilgili olduğundan bütün görüşlerin detaylarıyla burada işlenmesi kendi makalemizin hacmini aşacağından çalışmamıza katkı sunması bakımından, anılan eserdeki görüşlere kısaca değinmek yeterli olacaktır. Yasama sorumsuzluğunu sınırlayan görüş; anayasalara disiplin hükümlerinin kapsam dışında olduğuna dair hüküm eklenmesi, sorumsuzluktan faydalanamayacak fiillerin anayasalarda belirtilmesi, sorumsuzluk kapsamındaki fiiller için işlem yapılabilmesinin meclisin iznine tabi tutulması gibi teknik düzenlemeler yapılmasına cevaz verirken, teorik olarak da bazı durumların (örneğin üçüncü kişilere yönelen fiiller, vatana ihanet ve anayasaya tecavüz gibi) yasama sorumsuzluğunun kapsamında görülemeyeceğini, bunlar haricindeki fiillerin ise yasama sorumsuzluğu kapsamında kalabilmesi için milletvekilinin görevi ile ilgili olması koşulunun aranması gerektiğini kabul etmektedir. Sınırlamanın tercih edilen derecesine göre bu teknik düzenleme veya teorilerden biri veya birkaçı tercih edilebilecektir. Bu görüşün aksine yasama sorumsuzluğunu sınırlı olarak algılamayan görüş ise anayasa hukuku ve ceza hukuku yönünden sorumsuzluğa ilişkin şekli koşulların bulunması şartıyla istisnai bir hükümde yoksa yasama sorumsuzluğunun sınırsız olduğunu vurgulamaktadır. Özek, bu eserinde; yasama sorumsuzluğunun objektif bir statünün ifadesi olarak fonksiyon gereği tanındığını, kısıtlama konusunda anayasada hüküm olmadığını, sorumsuzluk öncesi hareketlerin cezalandırılabilmesinin (örneğin rüşvet karşılığı oy vermede rüşvetin cezalandırılabilmesinin) yasama sorumsuzluğunun sınırlandırılması olarak nitelendirilemeyeceğini, olağanüstü hallerin geçerli olmasının sorumsuzluğu ortadan kaldırmayacağını, suç teşkil eden durumların yasama sorumsuzluğunun şekli sınırları içerisinde tamamlanması halinde sorumsuzluğun geçerli olacağını, hakaret, sövme ve anayasayı ihlal gibi eylemlerin sorumsuzluğun şekli sınırları içerisinde gerçekleşmesi kaydıyla sorumsuzluk kapsamında kalacağını ifade etmektedir.

⁷² Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi'nin yasama sorumsuzluğuna yaklaşımını ortaya koyan kararlarına aşağıda yer verilecektir.

kemesi bu kararlarında özellikle Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin kararlarını referans almaktadır⁷³.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin önüne gelen bir olayda; davacı milletvekilinin, 17/12/1999 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 36. Birleşiminde Tahkim Yasası hakkında görüşlerini meclis kürsüsünden dile getirdiği esnada, davalı milletvekili tarafından davacıya hitaben “*sen yalan söylüyorsun, riya yapıyorsun*” şeklinde sözler söylenmesi üzerine, kişilik haklarına saldırıldığından bahisle davacı milletvekili davalı milletvekili aleyhine tazminat davası açmıştır. Mahkeme tarafından tazminat istemi tûmden reddedilmiştir. Bu kararın temyiz edilmesi üzerine Daire; yasama sorumsuzluğunun amacının milletvekilinin yasamaya ilişkin olan yetkisini özgürce kullanmasını güvence altına almak olduğunu, bu düzenlemenin salt yasama faaliyeti ile ilgili olarak güvence sağladığını, bir milletvekilinin kişisel kinini tatmin etmek amacıyla hakarete bulunması durumunda bu güvenceden yararlanamayacağını, sorumsuzluğun mutlak ve sınırsız olmadığını, bu hakkın kötüye kullanılıp kullanılmadığını değerlendirirken kamu yararı-kişisel yarar dengesinin iyi kurulması gerektiğini, davalının eyleminin mahkemece hukuka uygun kabul edilerek tazminat isteminin reddedilmesinin hukuka aykırı olduğunu belirterek ilk derece mahkemesinin kararının bozulmasına karar vermiştir⁷⁴. Yargıtay bu hususta sorumsuzluk yönünden amaçsal bir yorum yapmakta, bir yandan hakkaniyet ilkesini diğer yandan da hakkın kötüye kullanılması yasağını esas alarak hukuki sorumluluğu yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışında görmekte ve sorumsuzluğu cezai sorumluluğa özgülemektedir. Yargıtay'ın bu şekilde uygulama yapmasının temelinde; yasama sorumsuzluğunun, kapsamına giren fiilleri hukuka uygun hale getirdiği ve sorumsuzluğa rağmen bu fiillerin haksızlık ve kusurluluk niteliğinin devam ettiği yönündeki kabulü yatmaktadır⁷⁵.

Yargıtay'ın bazı durumlarda; Genel Kurulda sarf edilen sözlerin, yasama sorumsuzluğu kapsamında ele alınmasından önce bu sözlerin hakaret ve kişilik

⁷³ Şirin, s. 81.

⁷⁴ Yargıtay 4. H.D, E. 2001/4476, K. 2001/8768, T. 01/10/2001.

⁷⁵ Eren, s. 780-781.

haklarına saldırı unsuru taşıyıp taşımadığını değerlendirdiği ve buna göre karar verdiği görülmektedir⁷⁶.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun önüne gelen bir olayda; 1979 mali yılı senato ve meclis bütçesi üzerinde şahsi görüşlerini açıklamak için söz alan bir milletvekilinin doğal senatörlük müessesesinin gereksiz olduğu yönünde eleştiri yaptığı sırada kullandığı ifadelerin hakaret unsuru taşıdığı gerekçesiyle, kişilik haklarının ihlal edildiğini ileri süren davacılar tarafından milletvekili aleyhine tazminat davası açılmış ve Ankara 3. Asliye Hukuk Mahkemesince tazminat davasının kısmen kabulüne karar verilmiştir. Temyiz incelemesini yapan Yargıtay 4. Hukuk Dairesi kararında⁷⁷; yasama sorumsuzluğunun mahiyetini açıklayarak yasama sorumsuzluğunun (kararda mutlak dokunulmazlık olarak adlandırılmış) bir imtiyaz olmadığını, sorumsuzluğun sınırsız olmadığını, sorumsuzluğun sağladığı korumanın kötüye kullanılıp kullanılmadığı meselesinin çözümünün hakime bırakılabileceğini, bu değerlendirmede kamu yararıyla kişisel yarar dengesinin çok iyi kurulması gerektiğini, sırf kişisel bir kinin tatmini için hakaret içeren sözlerin söylenmesi durumunda milletvekilinin yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacağını, davalı milletvekilinin konuşmasının doğal senatörlük uygulamasının gereksizliğini sert bir şekilde ancak hakaret teşkil etmeyecek şekilde vurgulamak için yapılan eleştiri mahiyetinde olduğunu, davalı milletvekilinin bu sözleri kişisel kinini tatmin için söylediğinin ispatlanamadığını gerekçe göstererek Ankara 3. Asliye Hukuk Mahkemesinin kararının bozulmasına ve dosyanın mahalline gönderilmesine karar vermiştir. İlk derece

⁷⁶ Yargıtay 4. H.D, E. 2014/4418, K. 2015/748, T. 22/01/2015. Bu karara konu olayda; davacı milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 31/10/2012 tarihli oturumunda yaptığı konuşma sırasında, diğer davalı milletvekillerinin kendisine yönelik hakaret mahiyetinde kişilik haklarını rencide edici söz ve ifadeler kullandıkları gerekçesiyle manevi tazminat davası açmıştır. Mahkemece tazminat isteminin kabul edilmesi yönünde verilen kararının temyiz edilmesi üzerine Daire; davacı ve davalıların milletvekili olduklarını, davacının genel kurulda yaptığı konuşmanın ardından davalıların siyasi eleştiri mahiyetinde değer yargılarını içeren sözler söylediklerini, siyasetle uğraşan kişilerin kendilerine yönelen ağır ve sert eleştirilere dahi katlanmaları gerektiğini, bu nedenle tazminat isteminin kabulüne ilişkin kararda isabet bulunmadığını belirterek ilk derece mahkemesinin kararının bozulmasına karar vermiştir.

⁷⁷ Yargıtay 4. H.D, E. 1980/6296, K. 1980/10204, T. 26.09.1980.

mahkemesi, bozma gerekçelerinin bir kısmına uymuş ancak davalı milletvekilinin tazminat ödemesi yönündeki ilk kararında ısrar etmiş ve dosya Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun önüne gelmiştir. Hukuk Genel Kurulu kararında; yasama sorumsuzluğunun mahiyetini ve doğuş gerekçelerini açıklamış, milletvekillerinin görevlerini korkmadan ve baskı altında kalmadan yapabilmeleri için tanınan sorumsuzluğun kalkan yapılarak kişilik haklarına saldırı yapılamayacağını, milletvekillerinin davranışlarında görevlerinin yüceliğine uygun davranmak zorunda olduklarını belirterek ilk derece mahkemesinin milletvekilinin tazminat ödemesi gerektiği yönündeki direnme kararını doğru bulmuştur⁷⁸.

Anayasa Mahkemesinin yasama sorumsuzluğu konusundaki uygulaması, Yargıtay uygulaması ile benzerlik göstermekte ve Yargıtay kararlarını referans almaktadır. Anayasa Mahkemesi, önüne gelen olaylarda yasama sorumsuzluğunun şartlarının geçerli olduğu bir zeminde sarf edilen ve bir başkasının şahsiyet haklarına saldırı unsuru taşıyan sözlerden dolayı tazminat davası açılabilirliğini kabul etmekte ve milletvekilinin bu şekilde davacıya tazminat ödemek zorunda kalmasının ifade özgürlüğünün ihlali sayılamayacağına karar vermektedir. Anayasa Mahkemesi bu yöndeki bir kararında⁷⁹; Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin ilgili kararındaki; “... *Anayasa'nın 83. maddesine göre TBMM üyeleri meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamaz iseler de bu sorumsuzluk mutlak bir şekilde sınırsız değildir. Anayasa'nın bu ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilirken özellikle (kamu yararı-kişisel yarar dengesinin) iyi kurulması gerekmektedir. Meclis üyesi, sırf kişisel kinini tatmin için bir başkasının kişilik değerlerine saldırı teşkil edecek eylemlerde bulunmuş ise dokunulmazlıktan yararlandırılmaz.*

⁷⁸ YHGK, E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 04/04/1984.

⁷⁹ AYM, Kemal Kılıçdaroğlu, B. No: 2014/1577, 25/10/2017, § 28. Bu kararda Yargıtay'ın referans olarak alınan kararları: Yargıtay 4. H.D, E. 2014/16729, K. 2015/14144, T. 03/12/2015; Yargıtay 4. H.D, E. 2014/4418, K. 2015/748, T. 22/1/2015; Yargıtay 4. H.D, E. 2014/6283, K. 2007/4541, T. 05/04/2007; Yargıtay 4. H.D, E. 2010/7907, K. 2011/7797, T. 04/07/2011.

Anayasanın 83. maddesinde yer alan düzenlemenin amacı, meclis üyelerinin yasamaya ilişkin olan yetkisini daha özgürce kullanmasını ve bu doğrultudaki çalışmalarını güvence altına almaktır. Madde ile güvence altına alınan ve dokunulmazlığı sağlanan, salt yasama faaliyeti ile sınırlı olan eylemlerdir. Bu faaliyetin sınırı dışına çıkılması durumunda, dokunulmazlığın korunmasına yönelik amaç ortadan kalkar. Bunun sonucu olarak da, dokunulmazlığın varlığına ilişkin savunmaya itibar edilemez... (4. HD, E.2008/5670, K.2009/228, KT.12/1/2009)...” şeklindeki gerekçelerini kendi kararına dayanak yapmıştır. Anayasa Mahkemesi bu kararında ayrıca Anayasa’nın 17. maddesinin ilk fıkrasındaki “Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” biçimindeki düzenlemenin, devlete bireyin manevi varlığının bir parçası olan şeref ve itibara keyfi olarak müdahale etmeme ve üçüncü kişilerin saldırılarını önleme yükümlülüğü getirdiğini vurgulayarak bu şekilde bir saldırıya uğrayan kişinin, başvurucuya karşı hukuk davası yoluyla tazminat davası açılabilmesini bu yükümlülük ile de irtibatlandırmıştır. Anayasa Mahkemesi, netice olarak başvurunun sarf ettiği hakaret içeren sözlerinden dolayı davacıya tazminat ödemesi gerektiği yönündeki mahkeme kararının ifade özgürlüğünün ihlali sayılamayacağına karar vermiştir. Bu olayın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin önüne taşınması üzerine; Mahkeme, Meclis’te yaptığı konuşmalar nedeniyle muhalefet partisi lideri aleyhine tazminata hükmedilmesini, ifade hürriyetine ilişkin sözleşmenin 10. maddesinin ihlali olarak kabul etmiştir⁸⁰.

⁸⁰ AİHM, Kılıçtaroğlu/Türkiye, Başvuru No: 16558/18, T. 27/10/2020. Bu karara konu olayda Muhalefet partisi lideri olan Başvurucu, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 31.01.2012 tarihi ile 02/02/2012 tarihinde iki konuşma yapmış, bu konuşmalarında Başbakanı yönelik kullandığı bazı ifadelerin hakaret içerdiği ve kişilik haklarına saldırı unsuru taşıdığı gerekçesiyle davacı tarafından Başvurucu aleyhine tazminat davaları açılmış ve yerel mahkemelerce davalar kabul edilerek, Başvurucunun tazminat ödemesine karar verilmiş ve bu kararlar üst mahkemeye onanmıştır. Başvurucu, özetle; yaptığı konuşmaların siyasi eleştiri niteliğinde olduğunu, hakaret unsuru taşımadığını, Meclis’te yaptığı konuşmalar nedeniyle aleyhine tazminata hükmedilmesi ile ifade hürriyetinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme önüne gelen bu başvuruda özel hayatın ve ifade özgürlüğünün kapsamı ile bunların korunması konusundaki genel içtihatlarını tekrarlamış, sözleşmenin 10 maddesinde korunan ifade özgürlüğü ve 8. maddede yer alan özel hayata saygı gösterilmesi hakkı korunurken, mahkemelerin adil bir denge kurması gerektiğine vurgu yapmıştır. Mahkeme, başvurunun yaptığı konuşmaların güncel

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan da görüleceği üzere; doktrin ve uygulamada hakaret fiillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamında kalıp kalmadığı değerlendirilirken, şahsi cezasızlık nedeni olarak kabul edilen yasama sorumsuzluğunun genel amacının cezai sorumluluk bakımından çok öne çıkarılarak bu suçlar bakımından cezai sorumluluğu kaldırdığı⁸¹ kabul edilirken, Anayasa’da yasama sorumsuzluğunun kapsamı bakımından cezai ve tazminat sorumluluğu bakımından bir ayırım yapılmamasına rağmen hakaret ve tehdit fiilleri yönünden tazminat sorumluluğunun söz konusu olabileceği kabul edilmektedir. Biz daha önce de belirttiğimiz üzere yasama sorumsuzluğunun şahsi bir cezasızlık nedeni olduğu görüşüne, milletvekilinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerinin, tümüyle hukuka uygun hale gelmediğini diğer bir ifadeyle yasama sorumsuzluğunun hukuka uygunluk nedeni olmadığını vurgulamak için katılmaktayız. Bu görüşe katılma gerekçemiz cezai sorumluluk ve tazminat sorumluluğu bakımından bir ayırım yapılmasını sağlamak, buna bir temel oluşturmak değildir. Zaten yukarıda belirttiğimiz gibi yasama sorumsuzluğu kapsamındaki bir eylemin, cezai yönden milletvekilini sorumsuz kılması, tazminat hukuku yönünden ise sorumluluk doğurması, Anayasa’nın sorumluluklar bakımından ayırım yapmayan amir hükmü karşısında mümkün değildir. Bu noktada en önemli husus yasama sorumsuzluğunun kapsamının doğru bir şekilde belirlenebilmesidir. Yasama sorumsuzluğu

olaylarla ilgili olduğunu, siyasi rakip olmaları nedeniyle Başvurucunun konuşmasında sert eleştirilerde bulunduğunu, yerel mahkemelerin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bu konulara ilişkin içtihatlarındaki kriterleri tam olarak dikkate almadığını, dolayısıyla sözleşmenin 10. maddesinin ihlal edildiğini kabul etmiştir.

⁸¹ Yargıtay 16. C.D, E. 2016/3657, K. 2016/6896, T. 18/11/2016. Bu kararda Ceza Dairesi, yasama sorumsuzluğu kavramını ve şartlarını açıklamış, meclis içi konuşmaların meclis dışında da açığa vurulmasının *parlamentarlik* ve *sorumsuzluk* kurumlarının doğal uzantısı olduğu, yasama sorumsuzluğunun, Meclis çalışmaları ile alakalı ve makul sınırlar içinde düşünülebilecek her neviden fiiller için milletvekillerini cezai yönden sorumlu kılmayan bir müessese olduğu, her tür için geçerli olmamakla birlikte oy verme, söz söyleme, düşünce açıklama fiillerinden biri ile işlenebilecek hakaret, iftira, suç uydurma gibi fiillere karşı koruma getirdiği, bu korumanın meclis çalışmaları ile sınırlandırıldığı, milletvekilinin meclis çalışmaları yani genel kurul, komisyon ve parti grup toplantılarında söylediği sözlerin sorumsuzluk kapsamında olduğu, bu yerler dışında söylediği sözlerin sorumsuzluktan yararlanamayacağı hususlarını vurgulamıştır. Benzer yönde karar için bkz.; Yargıtay 8. C.D, E. 2019/11168, K. 2020/1011, T. 27/01/2020.

nun kapsamının doğru belirlenmesi ile hakaret ve tehdit sözlerinin yasama sorumsuzluğu kapsamında kalıp kalmadığı konusu da netleşecek, Anayasa’da bu yönde dayanağı bulunmamasına rağmen bu eylemler yönünden cezai sorumluluk ile tazminat sorumluluğu yönünden yanlış olduğunu düşündüğümüz bir ayrıma ve uygulamaya gidilmesine de gerek kalmayacaktır. Kaldı ki yasama sorumsuzluğu zemininde kalan durumların haksızlık içeriği ve hukuk düzeni ile çatışma halleri devam etmekte ancak çeşitli nedenlerle bu durumların anayasa koyucu tarafından herhangi bir yaptırıma tabi tutulmaması esası kabul edilmektedir. Bu nedenle hem özel hukuk hem de ceza hukuku yönünden haksızlık içeriği devam eden fiillerin yaptırıma tabi kılınmaması, bunlar arasında bir ayırım yapılmasını gerektirmez. Bu nedenle yargısal uygulamaların, yasama sorumsuzluğunun amacına ve anayasal düzenlemenin lafzına aykırı olduğu söylenebilir.

Yasama sorumsuzluğunun kapsamı konusunda ele alınması gereken hususlardan birisi de parlamenter muafiyetlerin diğer türünü oluşturan yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının ve bu uygulamanın yaygınlaşmasının, yasama sorumsuzluğunun sağladığı hukuki güvenceyi daraltıp daraltmadığıdır. Özellikle yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına konu olan suç isnadının sadece milletvekilinin söylediği sözlerden ibaret olması durumunda yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının milletvekilinin yasama sorumsuzluğunun kapsamını ve sağladığı korumayı daralttığı, milletvekillerinin bu konuya ilişkin bireysel başvurularını değerlendiren Anayasa Mahkemesinin ise, başvuru sahiplerinin kendilerine yapılan suç isnatlarındaki sözlerin yasama sorumsuzluğu kapsamına girdiği yönündeki iddialarını tam olarak ele alıp değerlendirmede ve içtihatlarına yansıtmadığı ileri sürülmüş ve bu noktada Mahkemeye eleştiriler yöneltilmiştir⁸². Yasama sorumsuzluğunun şekli olarak mevcut olduğu hallerde yasama

⁸² **Şirin**, s. 84-88. Bu eleştirilere dayanak olarak gösterilen kararlar; AYM, Selma Irmak, B. No:2016/32948, 07/03/2018; AYM, Çağlar Demirel, B. No: 2017/5221, 12/09/2018; AYM, Sırrı Süreyya Önder, B. No: 2018/38143, 03/10/2019; AYM, Ömer Faruk Gergerlioğlu, B. No: 2019/10634, 07/01/2021. Anayasa Mahkemesi, milletvekillerinin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin işlemin iptaline yönelik başvurularda öncelikle dokunulmazlığın kaldırılması sürecinde rol alan komisyonların oluşturulmasındaki usulsüzlükleri dikkate almakta ve böyle bir usule aykırılık var ise esasa girmeksizin dokunulmazlığın kaldırılması kararının iptaline karar vermektedir. Bkz.; AYM, Çetin Altan, E. 1967/22, K. 1967/22, 02/08/1967.

dokunulmazlığının kaldırılamayacağı belirtilmiş, yasama sorumsuzluğunun sınırları içerisinde kalan fiiller bakımından ayırım yapılarak dokunulmazlığın kaldırılmasının sorumsuzluğun mahiyetine uygun olmadığı ileri sürülmüştür⁸³.

Yukarıda yasama sorumsuzluğunun kapsamının belirlenmesi konusunda problemli olarak görülen hususların, yasama sorumsuzluğunun amacına uygun şekilde çözülebilmesi ve eleştirilerin karşılanabilmesi için yasama sorumsuzluğunun kapsamının tam ve doğru olarak tespit edilmesi gerekir. Bunun için iki aşamalı bir değerlendirme yapılmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda öncelikle yasama sorumsuzluğunun varlık nedeni ve amacı dikkate alınarak oy, söz ve ileri sürülen düşünceler bakımından “*meclis çalışmaları*” kriteri kullanılmalıdır. Meclis çalışmaları ile ilgili olmak ve anayasanın belirlediği çerçevede içerisinde kalmak şartıyla milletvekili tarafından ileri sürülen düşüncelerin ve sarf edilen sözlerin yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığını karine olarak kabul etmek gerekir. Yasama sorumsuzluğunun kapsamı belirlenirken sözlerin söylendiği veya düşüncenin ileri sürüldüğü yeri esas alarak yasama sorumsuzluğuna fiziksel ve mekânsal bir sınır koymak yerine anayasanın belirlediği ilkeler çerçevesinde “*meclis çalışmaları ve/veya yasama fonksiyonu*” kriterinden⁸⁴ hare-

⁸³ Özek, s. 88.

⁸⁴ Yasama sorumsuzluğunun kapsamı belirlenirken parlamenter fonksiyon ölçütünün dikkate alınması gerektiği, meclis binası içinde olsa bile parlamenter fonksiyon ile ilgili olmayan söz ve düşüncelerin yasama sorumsuzluğu kapsamında kalmayacağı görüşü için bkz.; **Teziç, Erdoğan** (2024) *Anayasa Hukuku*, Tıpkı 27. Bası, İstanbul, Beta Yayınevi, s. 451-452. Türkiye uygulamasında Cumhurbaşkanına, Başbakanı veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine *meclis dışında* sarf ettikleri sözler veya yazılarındaki ifadeler dolayısıyla tahkirde (hakaret) bulundukları gerekçesiyle yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması istenilen milletvekilleri olmuştur. Bunların ilk örnekleri olarak; Afyonkarahisar Milletvekili Sadık Aldoğan'ın 1949 yılı Ağustos ayında İzmir Karşıyaka'da bir mekânda yaptığı konuşma nedeniyle, Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın 21/11/1951 tarihli Ulus Gazetesi'nde “*Gözü Kapalı Oy verme*” başlıklı yazısı nedeniyle dokunulmazlıklarının kaldırılmasının istenilmesi gösterilebilir. Bu örneklerde milletvekillerinin Cumhurbaşkanını, Başbakanı veya rakip parti milletvekillerini eleştirirken kullandıkları ifadelerin içerisinde hakaretamiz sözler bulunduğu için bir kısmının dokunulmazlıkları kaldırılmış bir kısmının ise takibatı görev sürelerinin sonuna bırakılmıştır. Bu örnekler dikkat edilirse Milletvekillerinin Meclis dışında kullandıkları konuşmalar ve yazıları ile ilgilidir. Milletvekillerin *Meclis çatısı altında* kullandıkları sözlerden ve ileri sürdükleri düşüncelerden dolayı yasama sorumsuzluğunun tartışıldığı olay ise Kırşehir Milletvekili Osman Bö-

ketle hukuksal bir değerlendirme yapılmalıdır. İlk aşamada, kriter olarak kullanılan Meclis çalışmaları ve yasama fonksiyonu ile ilgili olmak kaydıyla her türlü söz ve düşünce açıklamasının kural olarak yasama sorumsuzluğunun kapsamında kaldığını kabul etmek gerekir.

Yukarda belirtildiği üzere birinci aşamada “*meclis çalışmaları ve/veya yasama fonksiyonu*” kriteri süzgecinden geçen, milletvekili tarafından kullanılan söz ve ileri sürülen düşüncelerin yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmesi için ikinci aşamada başka bir kriter yönünden ayrıca değerlendirme yapılması gerekir. Bu kriter, hukukun evrensel bir ilkesi olan *hakkın kötüye kullanılmayacağı* yönündeki temel prensiptir. Hiçbir hukuk düzeni bir hakkın kötü niyetli kullanımını himaye etmez. Yasama sorumsuzluğunun sağladığı korumayı, bu kavramın amacının dışına çıkarak kötüye kullanan milletvekilinin bu korumadan yararlanamaması gerekir. Temel hareket noktası bu olmalıdır. Bu ilkenin somut olaya uygulanması sırasında milletvekilinin sarf ettiği sözlerin *biçimi*, kullanılan ifadelerin *şiddeti ve kullanım amacı* gibi hususlar, milletvekilinin kendisine tanınan yasama sorumsuzluğunu kötüye kullanıp kullanmadığı yönünde yapılacak belirlemede dikkate alınması gereken konuların başında gelir. Örneğin, bir milletvekilinin Genel Kurulda konuşma yaparken, bir diğer milletvekiline meclis çalışmaları ve yasama fonksiyonu ile ilgisi bulunmadığı aşikâr olan sinkâflı ifadelerle küfür etmesi, tehditte bulunması, anayasal düzeni bozmaya yönelik toplumsal şiddeti özendiren çağrılar yapması, suç işlemeyi teşvik etmesi gibi durumlarda milletvekilinin amacının yasama çalışmasına katkı sunmak olmadığı, sorumsuzluğu kalkan yaparak kendisini rahatlatmak olduğu,

lükbaşı olayıdır. Nevşehir’in bir İlçesi olan Kırşehir’in il yapılmasına ilişkin yasanın 12/06/1957 tarihinde Meclis Genel Kurulunda görüşülmesi sırasında; milletvekilinin, “*Son söz milletvekilinindir. Utanın, zalimin uşakları, haysiyetten mahrum insanlar.*” şeklinde ifadeler kullanması nedeniyle üç birleşim boyunca meclisten çıkarma cezası verilmesi sonrasında “*Namussuzlar, namussuz olmasanız bu kanunu böyle çıkarmazsınız. Rezil herifler, haysiyetsiz herifler, haysiyetsizler.*” şeklinde ifadeler kullanması üzerine dokunulmazlığının kaldırılmasının istenilmesi ve dokunulmazlığının kaldırılmasıdır. Bu işlem, Milletvekilinin, meclis çalışmaları sırasında kullandığı hakaret içeren sözlerden dolayı cezai yönden sorumlu görüldüğüne ve dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu örneklerle ilişkin bilgi ve detaylı anlatım için bkz.; **Dunbay**, s. 137-167.

kullanılan ifadelerin *biçimi, şiddeti ve ifadelerin kullanım amacından* açıkça anlaşılacaktır⁸⁵. Bunun aksinin kabulü, evrensel bir hukuk ilkesi olan *hakkın kötüye kullanılması yasağının* çiğnenmesi olur. Yasama sorumsuzluğu, milletvekiline bir başkasına sinkâflı şekilde hakaret etme, tehditte bulunma veya açıkça suç teşkil edecek ve şiddet içerecek şekilde anayasal düzeni bozmaya yönelik topluma çağrı yapılmasına güvence sağlamak amacıyla tanınmamıştır. Bir yazanın da ifade ettiği gibi; “*milleti temsil makamında olanların, birbirlerine küfür etmeden de görüş ve düşüncelerini açıklayabilmeleri mümkündür.*”⁸⁶ Dolayısıyla milletin temsilcileri olan milletvekillerinin örnek olmaları hasebiyle, kullandıkları sözlere ve düşüncelerini açıklama biçimlerine her vatandaşın daha çok dikkat etmeleri gerekir. Meclis çalışmaları sırasında gerçekleştirilmiş olsa bile yukarıda belirtilen kriterleri sağlamayan sözlerin, açıklanan gerekçeler çerçevesinde yasama sorumsuzluğunun kapsamında kalmayacağı kanaatindeyiz.

Bir durumun, yasama sorumsuzluğu kapsamında kalıp kalmadığı belirtilen kriterler kullanılarak doğru bir şekilde belirlendikten sonra, yasama sorumsuzluğu kapsamına girdiği kabul edilen fiiller yönünden, milletvekilinin hem ceza hukuku hem de özel hukuk sorumluluğu bakımından yasama sorumsuzluğunun güvencesinden yararlanacağını, yasama sorumsuzluğu kapsamına girmeyen sözlerden dolayı da farklı hukuk disiplinleri tarafından öngörülen tüm sorumluluk türlerinin milletvekili bakımından da uygulanacağını kabul etmek, anayasadaki düzenleme karşısında daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır.

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemede, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki durumları için sorumluluk türleri bakımından herhangi bir ayırım ya-

⁸⁵ Yasama sorumsuzluğunun kapsamı belirlenirken tazminata veya disiplin işlemlerine ilişkin muhakeme süreçlerinde, bu muhakemeye konu olan sözlerin düşünce özgürlüğü kapsamında esas yönünden değerlendirilebileceği, cezai sorumluluk kapsamında gündeme gelebilecek faaliyetlerin ise sadece şekli olarak yasama faaliyeti olup olmadığının tespitinin yeterli olacağı, bu kapsamda hakaret, sövme, anayasa hükümlerini bozmaya tahrik veya teşvik anlamında ifade yoluyla işlenen fiiller bakımından yasama sorumsuzluğunun şahsi cezasızlık imkanı sağladığı görüşü için bkz.; **Eren**, s. 782.

⁸⁶ **Tunç**, s. 176.

pılmamasına rağmen doktrin ve uygulamada sorumluluk türleri bakımından bizce doğru olmadığını düşündüğümüz farklı ve çapraz uygulama yapılabileceğine ilişkin görüşlere rastlanılmaktadır⁸⁷. Anayasal düzenlemenin daha iyi anlaşılması ve yasama sorumsuzluğunun amacına aykırı uygulamalara engel olunabilmesi bakımından madde metnine yasama sorumsuzluğunun tüm sorumluluk türlerini kapsadığı yönünde vurgu yapılmasını sağlayacak bir cümle eklenmesinin bu tartışmalara son verilebilmesi bakımından yararlı olabileceği kanaatindeyiz. Doğal olarak bu konuda anayasa koyucunun iradesini net olarak *sorumlu tutmama* yönünde ortaya koyduğu, sorunun anayasal metinde değil uygulamada olduğu, uygulamayı düzeltme görevinin anayasa koyucudan ziyade yüksek yargı yerlerine ait olduğu yönünde eleştiriler getirilebilir. Bu eleştirilerin haklılık yönü bulunmakla birlikte anayasal düzenlemeye rağmen gelişen mevcut uygulamada ivedi şekilde yeknesaklık sağlanması bakımından yasama sorumsuzluğunun eleştirileri ortadan kaldıracak şekilde yeniden düzenlenmesi en hızlı çözüm şekli olarak değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Milletvekillerinin meclis çalışmalarına gerçek anlamda katılmaları, meclis çalışmalarında kullandıkları oyları, sarf ettikleri sözleri ve ileri sürdükleri düşünceleri dolayısıyla herhangi bir hukuk disiplininin yaptırım baskısını hissetmemelerine bağlıdır. Bu çerçevede yasama sorumsuzluğu, milletvekillerin meclis çalışmalarındaki oy, söz ve ileri sürdükleri düşüncelerinden dolayı hem ceza hukuku hem de özel hukuk bakımından sorumlu tutulmamalarını sağlayarak milletvekilleri için mutlak nitelikte bir koruma güvencesi oluşturur. Yasama sorumsuzluğunun güvence fonksiyonunun tam olarak gerçekleşebilmesi için, meclis çalışmaları ile ilgili olarak tanınan bu muafiyetin meclis dışını da kapsamaması, milletvekillerinin meclis çalışmalarında kullandığı oyları meclis dışında açıklayabilmeleri, sarf ettikleri sözleri ve ileri sürdükleri düşünceleri meclis dışında da tekrarlayabilmeleri gerekir.

⁸⁷ Tekrara düşmemek bakımından bu görüşlere burada ayrıca yer verilmemiş olup bu konudaki görüşleri belirten eserlere, çalışmamızın 66, 67, 68, 69 ve 70 numaralı dipnotlarında atıf yapılmıştır.

Yasama sorumsuzluğunun, milletvekillerine tanınan şahsi bir ayrıcalık olarak algılanmaması için, Anayasadaki düzenlenme biçimi büyük önem taşır. Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerine görevlerini tam ve etkin bir şekilde hiçbir baskı altında kalmadan yapabilmelerini sağlayacak ölçüde, muğlak ve tartışmaya neden olabilecek ifadeler barındırmayacak şekilde düzenlenmelidir. Bu husus sadece yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenleme bakımından değil, Anayasada yer alan tüm hükümler bakımından önem arz eder. Çalışma konumuzla sınırlı olarak yukarıda değinmeye çalıştığımız üzere yasama sorumsuzluğunun 1982 Anayasası'ndaki düzenlenme şekli, birçok bakımdan muğlak ve tartışmaya neden olabilecek unsurlar taşımaktadır.

Her şeyden önce 83. maddenin başlığı “*Yasama Dokunulmazlığı*” olarak belirlenmiş olmasına rağmen maddede hem yasama sorumsuzluğu hem de yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Madde başlığı bu haliyle madde içerisinde düzenlenen parlamenter muafiyetlerin tamamını kapsayıcı nitelik taşımamaktadır. Kanun yapım tekniğine uygun olamayan bu yaklaşım tarzının neden olduğu eksiklik, teorik bir tartışmadan ziyade, Anayasa’da veya diğer mevzuat hükümlerinde bu maddeye yapılacak atıflar konusunda ciddi tartışmalara ve kargaşaya neden olabilecek bir nitelik taşımaktadır. Nitekim Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığı hükümlerinden istifade edeceklerine dair Anayasa’daki atfın, madde başlığı tercihi nedeniyle sorumsuzluğu da kapsayacak şekilde 83. maddenin tamamına mı yoksa sadece maddenin dokunulmazlığa ilişkin fıkralarına mı yapıldığı konusunda ciddi bir tereddüt oluşmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle bu atfın sadece yasama dokunulmazlığına yönelik olduğuna ve Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların bu atfa dayanarak yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacaklarına ilişkin görüşümüz, çalışmamızın ilgili kısmında işlenmiştir.

Anayasa’nın 83. maddesinin 1. fıkrasında yer alan yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemede; milletvekillerinin “oy” ve “sözleri” ile “düşünceleri” bakımından sebebi anlaşılamayan farklı bir ifade şekli kullanılmıştır. Madde metninde oy ve sözler bakımından “*meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden*” şeklinde tamamlayıcı bir vurgu yapılırken, düşünceler bakımından ise “*mecliste ileri*

sürdükleri düşüncelerden” şeklinde tamamlayıcı bir vurgu yapılmıştır. Bu şekilde “oy ve sözler” ile “düşünceler” bakımından niçin farklı ifadeler kullanıldığını anlamak ilk bakışta mümkün değildir. Bu ifade şekli yasama sorumsuzluğunun kapsamı yönünden, milletvekillerinin oy ve sözleri bakımından meclis çalışmalarını gibi yasama fonksiyonuna endeksli bir kriter getirildiği, düşünceler bakımından ise meclisin fiziksel mekânı içerisinde ileri sürülme gibi bir kriter konulduğu biçiminde anlaşılmaya müsait görünse de bu yaklaşım şeklinin yasama sorumsuzluğunun kapsamını aşırı şekilde sınırlandıracağı için yerinde olmayacağı çalışmamızda vurgulanmıştır. Milletvekillerinin oy, söz ve düşünce açıklamaları yönünden, sorumsuzluğun kapsamının doğru bir şekilde belirlenmesinde *meclis çalışmaları* kriterinin öncelikli olarak göz önünde tutulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yasama sorumsuzluğunun, milletvekilleri bakımından gerçek anlamda güvence fonksiyonunu gerçekleştirebilmesi için, milletvekillerinin meclis çalışmalarında kullandığı oyları meclis dışında açıklayabilmeleri, sarf ettikleri sözleri ve ileri sürdükleri düşünceleri meclis dışında da tekrarlayabilmeleri ve ileri sürrebilmeleri gerekir. Anayasadaki düzenlemede bu durumlar da yasama sorumsuzluğu kapsamına alınmakla birlikte, ilgili oturumdaki Başkanlık Divanı’nın teklifi ile Meclis tarafından aksine karar alınabilmesi yönünde bir düzenlemeye yer verilmiştir. Meclisin bu şekilde aksine bir karar alması durumunda milletvekilinin meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerini anayasanın tabiriyle meclis dışında tekrarlaması veya açığa vurması durumunda yasama sorumsuzluğu söz konusu olmayacaktır. Önceki anayasalarda yer verilmediği halde Meclise yasama sorumsuzluğunun kapsamını aşırı daraltacak şekilde yasaklama kararı alabilme yetkisinin kapsam ve sınırları belirtilmeden tanınması, yasama sorumsuzluğunun amacı ile bağdaşmadığı gibi birçok sakıncayı da beraberinde getirmektedir. Bu hüküm anayasal gelişim bakımından da bir gerilemeyi ifade etmektedir. Bu kadar geniş ve sınırları belli olmayan bir yasaklama yetkisi getiren düzenlemenin öncelikle kaldırılması ya da yasama sorumsuzluğunun mahiyeti dikkate alınarak, kapsam ve sınırları belirli olacak şekilde yeni bir düzenleme yapılması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yasama sorumsuzluğunun sorumluluk türleri bakımından kapsamı konusunda anayasadaki düzenlemede herhangi bir ayırım bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile yasama sorumsuzluğu, milletvekilinin hem ceza hukuku sorumluluğu yönünden hem de özel hukuk sorumluluğu yönünden tam bir koruma sağlar. Uygulamada ise anayasaya aykırı olarak milletvekillerinin özellikle meclis çalışmaları sırasındaki hakaret ve tehdit fiilleri yönünden cezai sorumluluğunun bulunmadığı ancak kişilik haklarına saldırı niteliğinde sayılan bu fiillerden dolayı tazminat sorumluluğunun bulunduğu kabul edilmektedir. Anayasanın sorumluluk türleri bakımından ayırım gözetmeyen amir hükmü karşısında bu yorum ve uygulama şekli doğru olmadığı gibi yasama sorumsuzluğunun amacı ve mahiyeti ile de bağdaşmamaktadır. Katılmadığımız bu çapraz ve hatalı uygulama şekli, *milletvekillerinin hangi fiillerinin yasama sorumsuzluğunun kapsamına girdiğinin, hangilerinin ise bu kapsama girmediğinin doğru bir şekilde belirlenememesinden* kaynaklanmaktadır. Milletvekillerinin hangi fiillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığı belirlenirken, çalışmamızda belirttiğimiz şekilde *meclis çalışmaları ve/veya yasama fonksiyonu* kriterinin kullanılmasından sonra varılacak sonucun, ayrıca *hakkın kötüye kullanılmayacağı* ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi ile doğru bir neticeye varılması mümkün olacaktır. Bu şekilde yapılacak bir belirleme sonrasında örneğin yasama sorumsuzluğu kapsamında kalmayacağı görüşünde olduğumuz hakaret ve tehdit fiilleri yönünden anayasada öngörülmediği halde sorumluluk türleri bakımından bir ayırım yapılması gibi yanlış bir uygulamayla da karşılaşılacaktır.

Anayasa'daki düzenlemede yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözlerin ve düşünce açıklamalarının özellikle ceza muhakemesindeki delil değerine ilişkin yol gösterici bir hüküm bulunmaması, delil serbestisi ilkesinin geçerli olduğu ceza muhakemesi hukuku yönünden, farklı uygulayıcılar tarafından bu konunun farklı yorumlanması nedeniyle değişik uygulama ve sonuçlara yol açabilir. Benzer konular arasında uygulamanın farklı sonuçlara ulaşması, hukuka olan güveni sarsacağından Anayasa'da bu konuya açıklık getirecek bir düzenleme yapılmalıdır. Siyasi parti kapatma davalarında dikkate alınan ilk husus doğru- dan doğruya milletvekillerinin sarf ettikleri sözler olduğundan aynı durum siyasi parti kapatma davaları bakımından da öncelikle geçerli olup milletvekillerinin

sözlerinin siyasi parti kapatma davalarına etkisinin ne olacağının anayasal düzenlemede açıklığa kavuşturulması gerekir.

Çalışmamızda muhtelif başlıklar halinde değinmeye çalıştığımız üzere yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemedeki muğlaklık ve eksiklikler, yasama sorumsuzluğunun milletvekillerine sağladığı güvence fonksiyonunu azaltmakta ve bu yönden ciddi eleştirilere neden olmaktadır. Anayasalar devlet kurumlarının işleyişi ile temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması bakımından önemli bağlayıcı metinlerdendir. Anayasanın bu işlevleri de dikkate alınarak parlamenter muafiyetlerden olan yasama sorumsuzluğunun, amacına uygun bir şekilde kanun yapma tekniğine uygun olarak, açık ve anlaşılır biçimde yeniden düzenlenmesi, çalışmamızda belirttiğimiz tartışmalı ve muğlak konuların çözülme kavuşturulması gerekir. Yasama sorumsuzluğunun bu şekilde yeniden ele alınarak düzenlenmesi ile halkın temsilcileri olan milletvekillerinin yasama sorumsuzluğundan kaynaklanan güvencelerinin sınırları netleşecek, yasama sorumsuzluğunun kapsamı konusunda bizce yanlış olan uygulamalar sona erecek, yanlış olan uygulamaların sona ermesi ve sorumsuzluğun kapsamının netleşmesi ile sorumsuzluk güvencesinin sınırlarını bilen milletvekilleri halkı temsil görevlerini daha iyi şekilde yaparak iradelerini özgür bir şekilde Meclis'e yansıttacak, Meclis'in saygınlığını ihlal eden durum ve fiillerin yaşanmasının da önüne geçilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anayurt, Ömer** (2025) Anayasa Hukuku: Genel Kısım, Güncellenmiş 8. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Artuk, M. Emin/Gökçen, Ahmet/Alşahin, M. Emin/Çakır, Kerim** (2025) Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 19. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi.
- Atar, Yavuz** (2024) Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş 17. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Aydın, Mesut** (2009) “Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Siyasi Parti Kapatma Davalarına Etkisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 58, S. 4, ss. 711-735.
- Birtek, Fatih** (2016) Ceza Hukuku Genel Hükümler, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi.
- Centel, Nur/Zafer, Hamide/Çakmut, Özlem** (2023) Türk Ceza Hukukuna Giriş, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 12. Bası, İstanbul, Beta.
- Doğan, Bayram/Erdoğan, Didem** (2021) “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ile Bakanların Sorumlulukları Meselesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 1, ss. 163-191.
- Döner, Ayhan** (2025) Türk Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 7. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir** (1994) Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım Cilt. 1, Yeniden Gözden Geçirilmiş 11. Bası, İstanbul, Beta.
- Dunbay, Seda** (2013) Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı, 1. Baskı, İstanbul, XII Levha.
- Ercan, İsmail** (2011) Ceza Hukuku (Genel Hükümler-Özel Hükümler), Genişletilmiş ve Güncellenmiş 6. Baskı, İstanbul, XII Levha.
- Erdem, Fazıl Hüsnü** (2012) 1982 Anayasasının Analizi, Ankara, Orion Kitabevi.
- Erdem, Fazıl Hüsnü** (2002) “Türkiye’de Anayasa Sorunu ve Anayasal Arayışların Patolojisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, S. 5, ss. 80-97.
- Eren, Abdurrahman** (2025) Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar-Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş 7. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

- Fendoğlu, Hasan Tahsin** (2025) Anayasa Hukuku (Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku), 2025 Değişikliği Yapılmış 12. Basım, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Gören, Zafer** (2020) Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Gözler, Kemal** (2020) Anayasa Hukukunun Genel Teorisi (Cilt 1-2), Güncellenmiş 2. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, Kemal** (2021) Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş, Düzeltilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Hafizoğulları, Zeki/Özen, Muharrem** (2021) Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı (Tıpkı Basım), Ankara, US-A Yayıncılık.
- Hafizoğulları, Zeki/Özen, Muharrem** (2025) Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar, Genişletilmiş, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 9. Baskı, Ankara, US-A Yayıncılık.
- Hakeri, Hakan** (2024) Ceza Hukuku Genel Hükümler/Temel Bilgiler, 21. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi.
- İba, Şeref** (2025) Parlamento Hukuku, Güncellenmiş 10. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- İba, Şeref** (2024) Anayasa Dersleri (Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku), Gözden Geçirilmiş ve Güncelleştirilmiş 5. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi.
- İba, Şeref** (2018) Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi.
- İçel, Kayıhan** (2014) Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yenilenmiş 6. Bası, İstanbul, Beta.
- Kaboğlu, İbrahim Özden** (2025) Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Güncellenmiş ve Sadeleştirilmiş 19. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi.
- Keskinsoy, Ömer** (2007) Yasama Sorumsuzluğu, 1. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Kıratlı, Metin** (1961) Parlamenter Muafiyetler-Bizde ve Yabancı Memleketlerde-, Ankara, Sevinç Matbaası.
- Koca, Mahmut/Üzülmez, İlhan** (2025) Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 18. Baskı Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Neziroğlu, İrfan** (2008) Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksız, Pınar** (2024) Ceza Genel Hukuku (Temel Bilgiler), Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 15. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

- Özbudun, Ergun** (2005) “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 59, ss. 109-115.
- Özbudun, Ergun** (2025) *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 25. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Özcan, Hüseyin** (2006) *Yasama Bağışıklıkları*, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Özek, Çetin** (1965) “Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 31, S. 1-4, ss. 79-108.
- Özgenç, İzzet** (2025) *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 21. Bası, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Soyaslan, Doğan** (2016) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncelleştirilmiş 6. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Sevinç, Murat** (2007) “22. Yasama Döneminin (2002-2007) Ardından Yasama Bağışıklıkları Konusu”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 62, S. 3, ss. 319-347.
- Şafak, Ali** (2002) *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, Güncelleştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, Selim Kitabevi.
- Şahin, Cumhur/Göktürk, Neslihan** (2025) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 16. Bası, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Şimşek Aktaş, Duygu/Can, Osman** (2018) “Yasama Sorumsuzluğunun İşlevsizleştirilmesi”, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 13, S. 145, ss. 61-72.
- Şirin, Tolga** (2023) “Meclisin Sesi Ulusun Sesi Mi? Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu”, *Anayasa Yargısı*, C. 40, S. 1, ss. 61-104.
- Tanör, Bülent/Yüzbaşıoğlu, Necmi** (2024) *1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku*, Güncelleştirilmiş 22. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- Teziç, Erdoğan** (2024) *Anayasa Hukuku*, Tıpkı 27. Bası, İstanbul, Beta Yayınevi.
- Tunç, Hasan** (2019) *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Yenisey, Feridun/Nuhoğlu, Ayşe** (2015) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Ejder** (2023) *Hukuk Sözlüğü*, Yenilenmiş 11. Baskı, Ankara, Yetkin Basımevi.